

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เรื่องการศึกษารูปแบบรายการโทรทัศน์การศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเยาวชนในเขตกรุงเทพมหานครนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า ตำรา เอกสารอ้างอิงและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะมีการนำเสนอ ดังนี้

1. โทรทัศน์การศึกษา
2. บทบาทของโทรทัศน์ในการให้การศึกษา
3. อิทธิพลของโทรทัศน์ต่อเยาวชน
4. การจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเยาวชน
5. รูปแบบรายการโทรทัศน์การศึกษา
6. การเรียนรู้

1. โทรทัศน์การศึกษา

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า สื่อมวลชนต่าง ๆ ส่วนแต่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือทำให้สังคมมีแนวโน้ม และคล้อยตามความคิดเห็นของสื่อมวลชนเหล่านั้นได้อย่างยิ่ง เนื่องจากสื่อมวลชนเหล่านั้นได้สะท้อนภาพของสังคมส่วนต่าง ๆ ออกมาให้สังคมส่วนอื่นได้รับรู้ สื่อมวลชนด้านโทรทัศน์ก็นับว่ามีอิทธิพลต่อจิตใจและความรู้สึกอย่างยิ่งเช่นกัน จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า ในปัจจุบันรายการโทรทัศน์ในประเทศเราได้พยายามส่งเสริมผู้บริโภคร โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ชมที่เป็นเยาวชนเพียงใด (สมคิด บลอคโปร่ง, 2528) โทรทัศน์เป็นสื่อที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อเยาวชน ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในวัยเจริญเติบโตทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันเป็นวัยที่ควรปลูกฝังทัศนคติที่ดี ตลอดจนเสริมสร้างความรู้ความคิดให้กว้างไกล เพื่อที่จะได้นำมาใช้ประโยชน์ต่อการศึกษ อันอาจจะเป็นการสร้างคุณค่าในชีวิตให้แก่เยาวชนต่าง ๆ เหล่านั้นต่อไป ด้วยเหตุนี้โทรทัศน์จึงควรเป็นสื่อที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการช่วยส่งเสริมด้านการศึกษ การปลูกฝังทัศนคติและการให้แบบอย่างที่ดีแก่เยาวชน ซึ่งอาจสรุปได้ว่าโทรทัศน์

เป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งที่มีคุณลักษณะที่ดี ได้แก่

1. โทรทัศน์สามารถสื่อสารไปยังกลุ่มคนจำนวนมากในเวลาเดียวกัน และสามารถส่งไปได้ในระยะไกล
2. โทรทัศน์เป็นการรวมเอาสื่อมวลชนทั้ง 3 ประเภทเข้าด้วยกัน ได้แก่ ภาพยนตร์ วิทยูกระจายเสียงและหนังสือพิมพ์ ซึ่งผู้ชมสามารถได้รับข่าวสารโดยการได้ยินเสียงเช่นเดียวกับวิทยุ ได้เห็นภาพเช่นเดียวกับภาพยนตร์ และได้อ่านตัวหนังสือเช่นเดียวกับหนังสือพิมพ์ ดังนั้นโทรทัศน์จึงนับว่าเป็นสื่อมวลชนที่แสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้เห็นได้ชัดเจนที่สุด
3. สามารถแสดงภาพให้เห็นเหมือนของจริง ทำให้เกิดความเชื่อ ความสนใจ ความเลื่อมใสและสามารถชักจูงให้คล้อยตามได้ง่ายกว่าสื่อชนิดอื่น ๆ
4. สามารถให้ประสบการณ์แก่ผู้ชมได้มาก รวมทั้งความรู้ต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

เมื่อมีการนำโทรทัศน์มาใช้งานทางการศึกษา จึงทำให้เกิดคำว่าโทรทัศน์การศึกษา ขึ้น ซึ่งตามความหมายของคำนี้โทรทัศน์เป็นเพียง "สื่อหรือช่องทาง" เพื่อนำข้อมูลความรู้มายังผู้เรียนมิใช่เป็นตัวของ "การศึกษา" หรือบรรจุความรู้ไว้ในตัวเอง แต่เป็นการใช้โทรทัศน์เพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษา (Wood and Wylie, 1974 อ้างถึงใน กิตานันท์ มลิทอง, 2531)

งานการใช้โทรทัศน์เพื่อการศึกษา สามารถจำแนกประเภทของการใช้ได้ 3 ประเภท คือ

1. เพื่อการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) เป็นการจัดรายการโทรทัศน์ขึ้นเพื่อการสอน เป็นอุปกรณ์การศึกษาในระบบโรงเรียน โดยจัดให้สัมพันธ์สอดคล้องกับหลักสูตรประมวลการสอนและวิธีสอน เป็นบริการการศึกษาที่จัดส่งถึงผู้ใช้ คือ ครู และหรือผู้เรียน รายการประเภทนี้ ได้แก่ รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ รายการของมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น

2. เพื่อการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-Formal Education) เป็นการจัดการเรียนการสอนสำหรับกลุ่มผู้ชมที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ผู้เรียนจะเรียนโดยสมัครใจ ส่วนใหญ่มุ่งผลิตเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง ให้การศึกษาทั้งที่เป็นไปตามหลักสูตรการศึกษาในระบบและการศึกษา แบบกลุ่มสนใจเฉพาะเรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ การพัฒนาชีวิตและสภาวะแวดล้อม รายการประเภทนี้ ได้แก่ รายการเพื่อเกษตรกร เป็นต้น

3. เพื่อการศึกษาประชาชน (Informal Education) เป็นการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งให้ข่าวสารความรู้ทั่วไปแก่ประชาชน โดยให้คำแนะนำและกระตุ้นให้เกิดแนวคิดใหม่ ๆ งานเรื่องของการอนามัย การทำมาหากิน การปกครอง และการเป็นพลเมืองดี

แนวความคิดสำคัญในการจัดการรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา คือ จะต้องจัดทำรายการให้มีคุณภาพ ให้ผู้ชมเข้าใจหมายพินิจและได้ประโยชน์ จำเป็นต้องทุ่มเททรัพยากรบุคคล อุปกรณ์ และงบประมาณในการจัดการรายการให้รายการมีคุณภาพดี (วิจิตร ภักดีรัตน์, 2530) แม้รายการต่าง ๆ ไม่ได้จัดเตรียมเพื่อการสอนโดยตรง แต่ก็สามารถเพิ่มพูนความรู้ทางสติปัญญาและความเข้าใจความเป็นอยู่ได้ (กรมวิชาการ, 2518)

แม้ว่าครูบางคนจะเชื่อว่าโทรทัศน์เป็นคู่แข่งอันสำคัญในการทำการบ้าน และการอ่านของนักเรียน เพราะเด็กเฝ้าอยู่กับจอโทรทัศน์มากเกินไปก็ตาม แต่ก็สามารถจะแก้ปัญหานี้ได้โดยการที่ครูน่าจะพยายามใช้รายการโทรทัศน์ให้มีความสัมพันธ์กับการเรียนในชั้นปกติ ครูควรส่งเสริมและแนะนำให้เด็กเลือกชมรายการที่เหมาะสม นอกเหนือจากการเรียนในห้องเรียน (Brown and others, 1977) เพราะรายการโทรทัศน์อาจเป็นตัวปลูกฝังความคิดแนวทางอาชีพ และจริยธรรมได้เหมือนกัน ในขณะที่ครูสามารถนำมาสร้างสรรค์จัดเป็นประสบการณ์การเรียนรู้แก่เด็กได้ (Heinich et al, 1982)

การเสริมสร้างความรู้และให้การศึกษาแก่คนในสังคม เป็นการช่วยยกระดับการศึกษาของคนในสังคมให้สูงขึ้น ให้สามารถนำเอาความรู้และประสบการณ์ไปเป็นประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิต เป็นบทบาทหนึ่งที่สำคัญยิ่งของสื่อมวลชน และอาจเอื้อไปถึงการให้ประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพตามสมควรแก่อัตภาพอีกด้วย (ศาสตร์ จิตนะ, 2528)

ซึ่งส่วนใหญ่คนเราก็มักจะได้ชม หรือฟังสื่อมวลชนทางหนึ่งหรือหลายทางในชีวิตประจำวัน จนเราอาจกล่าวได้ว่า สื่อมวลชนเป็นกระบวนการที่มีประสิทธิภาพในการทำให้การศึกษาตาม อธิยาศัย (Information Education) (เสรี วงษ์มณฑา และคณะ, 2533) การศึกษาลักษณะนี้ไม่มีการจัดระบบแบบแผนไม่กำหนดกฎเกณฑ์ให้ใครเรียน ผู้จัดไม่ได้จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษาโดยเฉพาะการเรียนรู้อุ หรือการศึกษาที่เกิดขึ้นเป็นผลพลอยได้ ซึ่งการศึกษาลักษณะนี้จะเกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน สภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ล้าพียงการศึกษาในโรงเรียนอาจไม่เพียงพอ การศึกษาที่ไม่เป็นทางการจะช่วยเติมหรือเสริมให้ผสมผสานกับความรู้ที่ได้จากการศึกษาในโรงเรียนจะช่วยให้คนเราปรับตัวได้อย่างเหมาะสม ในสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป (สุมาลี สังข์ศรี, 2530)

ปัจจุบันได้มีการนำเอาสื่อมวลชนมาใช้เกี่ยวข้องกับการสอนมากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้เรียนไม่ว่าจะอยู่ในวัยใดจะแตกต่างไปจากผู้เรียนในสมัยก่อน เพราะผู้เรียนเหล่านี้จะสัมผัสสื่อมวลชนอยู่ตลอดเวลา มีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันอย่างใกล้ชิด ให้ประสบการณ์อันเป็นพื้นฐานของความคิดและความเข้าใจของนักเรียนและคนทั่ว ๆ ไป ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ปลูกฝังทัศนคติสร้างบุคลิกภาพ ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ต่าง ๆ และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ สามารถประกอบกิจการงานในภายหน้า (บารุง สุขพรรณ, 2526)

จริงอยู่ที่ว่าสื่อมวลชนเปรียบเสมือนดาบสองคม ซึ่งมีทั้งประโยชน์และโทษต่อการเรียนรู้และการพัฒนาทางด้านความคิด (เสรี วงษ์มณฑา และคณะ, 2533) ดังนั้น เมื่อจะมีการนำสื่อมวลชนมาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาแล้ว มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูอาจารย์จะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่หาวิธีการที่จะทำให้นักเรียน ได้เข้าถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ โดยนำสื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทำให้นักเรียน และนักเรียนได้เกิดความรู้มีประสบการณ์เป็นพื้นฐานของความคิด ความเข้าใจ ที่จะนำไปเข้าสู่การปลูกฝังทัศนคติ ตลอดจนเสริมสร้างบุคลิกภาพของคนในสังคมให้เป็นไปในด้านที่พึงปรารถนาได้ (ระวีวรรณ ประกอบผล, 2523)

2. บทบาทของโทรทัศน์ในการให้การศึกษา

องค์การศึกษาสหประชาชาติได้เห็นว่า โทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่เป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และมีบทบาททางการศึกษาอยู่มาก ซึ่งการใช้โทรทัศน์เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวเป็นไปอย่างกว้างขวาง (อรรถพร เขียรถาวร, 2520) อาจเป็นเพราะสาเหตุที่ว่า

1. โทรทัศน์สามารถสื่อสารไปยังกลุ่มคนจำนวนมากในเวลาเดียวกัน ทั้งยังสามารถส่งไปได้ในระยะทางไกล
2. โทรทัศน์สามารถให้ประสบการณ์แก่ผู้ชมได้มาก สามารถให้ความรู้ได้อย่างกว้างขวางทั้งในด้านการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ
3. โทรทัศน์มีคุณสมบัติของสื่อบุคคลอย่างครบถ้วน คือ สามารถให้ข่าวสารแก่ประชาชนทั่วไป โดยได้ยินทั้งเสียงและเห็นทั้งภาพ และภาพนั้นก็มีการเคลื่อนไหว เช่นเดียวกับภาพยนตร์จึงสามารถสร้างประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมได้เป็นอย่างดี

จากคุณสมบัติดังกล่าว จึงมีการนำโทรทัศน์เข้ามาช่วยพัฒนาการศึกษาในทุกระดับ ทั้งที่ใช้โทรทัศน์เพื่อการเรียนการสอนโดยตรง (Instructional Television) และโทรทัศน์เพื่อการศึกษาทั่วไป (Educational Television) (อรรถพร เขียรถาวร, 2520)

สำหรับโทรทัศน์เพื่อการเรียนการสอนโดยตรง ทาหน้าที่เกี่ยวข้องกันอยู่ 4 ประการ คือ

1. เพิ่มพูนความสมบูรณ์แก่กระบวนการเรียนการสอนในชั้นเรียน เช่น ให้นำตัวอย่างหรือคำแนะนำเรื่องใหม่ที่น่าสนใจมาเรียน เป็นการเชื่อมโยงสถาบันการศึกษา กับโลกภายนอก
2. สอนวิชาโดยตรง โดยใช้วิทยากรที่ทรงคุณวุฒิที่มีอยู่อย่างจำกัด
3. เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาการสอนของครูอาจารย์
4. เป็นโรงเรียนทางอากาศ ในกรณีที่ขาดแคลนบุคลากร และอุปกรณ์ทางการศึกษา

ส่วนการให้การศึกษากับบุคคลทั่วไปโทรทัศน์มีบทบาทหลายด้าน เช่น แพร่กระจายความรู้ต่าง ๆ ไปสู่ทุกกลุ่มทุกระดับ เพื่อให้เข้าใจเหตุการณ์ของโลก ทันยุคสมัยของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต ให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศชาติ กระตุ้นให้คนในชาติมีความสามัคคี ให้ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมด้วย

โทรทัศน์มีบทบาทมากในการให้การศึกษ Leiland (1972) แห่งมหาวิทยาลัยโอเรกอน ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการใช้โทรทัศน์เพื่อกิจกรรมการสอน สรุปได้ว่ารายการโทรทัศน์ทั่ว ๆ ไปถูกนำไปใช้เพื่อกิจกรรมการสอน มีประโยชน์ในวิชาสังคมศึกษา ร้อยละ 18.5 วิชาศิลปะและภาษาร้อยละ 15.4 วิชาพลศึกษาร้อยละ 12.5 และวิชาวิทยาศาสตร์ ร้อยละ 11.5 จะเห็นได้ว่ารายการโทรทัศน์ต่าง ๆ แม้จะไม่ได้จัดเตรียมเพื่อการสอนหรือการศึกษาโดยตรงก็ตาม ก็สามารถให้ความรู้และเพิ่มพูนสติปัญญา และช่วยในการดำรงชีวิตได้ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม หรือจะนำมาดัดแปลงเพื่อใช้ประกอบการสอนในชั้นเรียนก็ได้ (Heinech et al, 1982)

John U. Michaelis (1972) ได้กล่าวไว้ว่า การใช้วิทยุและโทรทัศน์ในการเรียนการสอนให้ได้นั้นต้องเลือกรายการที่ดีที่สุด ซึ่งครูควรสนับสนุนให้เด็กได้ดูแล้วนำมาอภิปรายในชั้นเรียนได้ หากจะมีการบันทึกรายการโทรทัศน์หรือวิทยุมาใช้จะเป็นประโยชน์มาก คือ สามารถใช้หรือแสดงซ้ำในเวลาที่เหมาะสมได้ สามารถหยุดและอภิปรายในจุดสำคัญได้

สำหรับในประเทศไทยนั้นกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้จัดโครงการสอนพูดภาษาไทยทางโทรทัศน์แก่ประชาชนที่ยังพูดภาษาไทยไม่ได้ใน 5 จังหวัดภาคใต้ ได้แก่ นราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล และสงขลา โดยใช้ภาพยนตร์ไทย อินเดียน และเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทางโทรทัศน์ โดยให้ชมภาพยนตร์ซึ่งพากย์เป็นภาษาไทยจบลงในแต่ละตอน พิธีกรจะสรุปเรื่องเป็นภาษาไทยตามด้วยภาษายาวี จากนั้นจึงนำคำพูดเด่น ๆ และจำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวันมาสอนเป็นคำ ๆ พบว่าผู้เรียนพอใจมากกับรูปแบบการเรียนการสอนดังกล่าว ซึ่งนอกจากจะได้รับความรู้ทางภาษาแล้วยังได้รับประโยชน์ทางอ้อม คือ ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย กฎหมายต่าง ๆ การปรับปรุงสิ่งแวดล้อม ฯลฯ (ไทยรัฐ, 2533)

จากการวิจัย เรื่อง บทบาทของสื่อมวลชนในการเผยแพร่และปลูกฝังค่านิยมที่พึงประสงค์ต่อเยาวชนไทย (บารุง สุขพรรณ, 2526) พบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายสังกัดส่วนกลางกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับค่านิยมและคุณธรรมจากสื่อมวลชนประเภทวิทยุและโทรทัศน์มากที่สุด ในบรรดาสื่อมวลชนอื่น ๆ

คุณสมบัติหรือประโยชน์ของโทรทัศน์ดังกล่าว เป็นสิ่งที่บุคคลหลายฝ่ายตระหนักและหวังผลอันเกิดแก่เยาวชน ผู้เกี่ยวข้องกับโทรทัศน์ก็ควรเสนอสิ่งที่เป็นประโยชน์ และหาสิ่งที่ถูกต้องแก่เยาวชน จากการศึกษาถึงผลของโทรทัศน์นั้น จะเห็นได้ว่าตามสภาพความเป็นจริงโทรทัศน์มิได้เกี่ยวข้องกับเด็กเหมือนอย่างบุคคลกับสื่อทางสังคม กล่าวคือ เมื่อเรียนจากโทรทัศน์ สามารถที่จะหาสิ่งที่ได้ชมมาปรับให้เข้ากับชีวิตประจำวัน ถ้าเป็นสิ่งที่ดี คนก็จะชอบและปฏิบัติตาม ซึ่งอาจพิจารณาอิทธิพลของโทรทัศน์ได้หลายทาง คือ โทรทัศน์เป็นครูที่เสนอพฤติกรรมที่เหมาะสม เป็นสื่อที่ขยายความรู้และประสบการณ์ (วันทนีย์ ฤทธิคุปต์, 2528)

การดูโทรทัศน์จัดเป็นกิจกรรมนันทนาการที่เยาวชนทั้งชายและหญิงสนใจมาก เพราะช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดและได้รับความรู้ ปัจจุบันมีแนวโน้มว่าจะได้รับความนิยมสูงขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากการถ่ายทอดรายการโทรทัศน์จากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาคบ้างแล้ว การที่มีผู้ให้ความนิยมชมชอบโทรทัศน์มากขึ้นนี้ นอกจากจะเนื่องมาจากการขยายตัวของการถ่ายทอดแล้ว โทรทัศน์ยังมีคุณสมบัติพิเศษเหนือกว่าสื่อมวลชนชนิดอื่น

3. อิทธิพลของโทรทัศน์ต่อเยาวชน

อิทธิพลของโทรทัศน์ที่มีต่อเด็กและเยาวชน ย่อมมีผลทั้งทางบวกและทางลบ โทรทัศน์นับเป็นชีวิตประจำวันที่ใกล้ชิดและเข้าถึงได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากเด็กและเยาวชนเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากความเจริญทางกาย ทางอารมณ์ ทางสติปัญญา และทางสังคมที่ยังพัฒนาไม่เต็มที่วัยนี้จึงมักรับเอาแบบอย่างสิ่งที่พบเห็น หรือผ่านเข้ามาในชีวิตได้ง่าย นอกจากนั้นยังชอบเลียนแบบและทำตามอย่างผู้ที่ตนสนใจ และนิยมชมชอบ จึงมักทำให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้น (สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531)

อิทธิพลของโทรทัศน์ที่มีต่อเด็กและเยาวชนในทางบวก สามารถสรุปได้
ดังนี้ คือ

1. อิทธิพลทางการบันเทิง ช่วยทำให้ผู้ชมเกิดความสุขสนุกสนานเพลิดเพลิน
ผ่อนคลายความตึงเครียดได้อย่างดี
2. อิทธิพลทางวัฒนธรรม โทรทัศน์สามารถจัดรายการเพื่อสะท้อนให้เห็น
วัฒนธรรมได้อย่างดี สามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางสังคม ความคิดเห็น ความเชื่อและ
ค่านิยมจากอดีตมาสู่ปัจจุบันได้
3. อิทธิพลทางความรู้ โทรทัศน์เป็นสื่อที่เข้าถึงคนจำนวนมากได้พร้อม ๆ
กัน จึงสามารถเสนอความคิดเห็น สร้างทัศนคติ ให้ข่าวสารความรู้ที่เป็นประโยชน์ โดย
สามารถทำความเข้าใจได้ด้วยการทำภาพและเสียงทำให้เกิดความเข้าใจได้อย่างชัดเจน
4. การจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเยาวชน

จากการวิจัยสื่อมวลชนสำหรับเด็กและเยาวชนที่เกี่ยวข้องกับโทรทัศน์ ปรากฏว่า
เยาวชนชอบดูโทรทัศน์มาก และชอบดูรายการข่าว รายการสารคดี รายการกีฬา รายการ
นาทียาว รายการภาษาและวรรณคดี รายการภาพยนตร์บันเทิง (สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531)

การจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเยาวชน เป็นสิ่งจำเป็นต้องใช้ความรู้ทางจิต
วิทยาและสังคมวิทยาเข้าไปเป็นพื้นฐานในการจัดอยู่บ้าง กล่าวคือ ผู้จัดรายการสำหรับ
เยาวชนควรจะต้องศึกษาและรู้จักสภาพการรับรู้และความต้องการของเยาวชน เพื่อจะได้จัด
รายการให้สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการเหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง โดยเฉพาะวัยรุ่น
หรือเยาวชนเป็นวัยที่มีวุฒิภาวะเพื่อเตรียมจะเป็นผู้ใหญ่ อวัยวะทุกส่วนเจริญเต็มที่ ประสาท
สัมผัสในการดูและฟังสมบูรณ์และมีสมาธิมากขึ้น แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์มากขึ้น
ถือว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต ดังนั้น การจัดรายการโทรทัศน์จึงจำเป็นต้องให้ความ
สนใจต่อสภาพการรับรู้ให้เหมาะสมกับวัย โดยการจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเยาวชน จะ
ต้องคำนึงถึง

1. วัตถุประสงค์ของการจัดรายการสำหรับเยาวชน เนื่องด้วยวัยนี้เป็น
วัยที่พร้อมจะก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ต้องเตรียมพร้อมทั้งทางสติปัญญาและอารมณ์ วัตถุประสงค์

ของการจัดรายการจึงควรรีให้สิ่งต่าง ๆ อย่างครบครัน นั่นคือ การทำให้ทั้งความรู้ ข่าวสาร และความบันเทิง

2. เนื้อหาสาระของรายการ จะต้องเสนอเนื้อหาให้ครอบคลุม เพื่อให้ได้ทั้งสาระประโยชน์ คือ ความรู้ ข่าวสารและความบันเทิง ปลุกฝังค่านิยมและทัศนคติ โดยไม่จำเป็นต้องแสดงรูปธรรมให้เห็นก็สามารถเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ เนื้อหาต่าง ๆ ที่เสนอจึง ได้แก่ สาระด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคมศาสตร์ ตลอดจนศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

3. รูปแบบการนำเสนอรายการ เนื่องจากเนื้อหากว้างขวางครอบคลุมมาก และวัยนี้เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายและอารมณ์ รูปแบบรายการจึงควรเป็นรูปแบบที่มีความหลากหลายและให้ทั้งความรู้ ความเพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กัน การสนใจสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ จึงเหมาะแก่การเสนอรายการข่าวได้แก่ รายงานข่าว อ่านข่าว ส่วนรูปแบบความบันเทิง ได้แก่ รายการเพลงรายการละคร รายการตลก รายการโชว์ รายการนิตยสารและปกิณกะ เพื่อเป็นการสนองตอบความอยากรู้อยากเห็นและการยอมรับในความสามารถของวัยนี้ จึงอาจเสนอได้ในรูปแบบสารคดี การตอบปัญหา การวิเคราะห์ข่าว การอภิปรายและการสัมภาษณ์

4. ในการนำเสนอรายการ ช่วงระยะเวลาการนำเสนอแต่ละรายการ มักอยู่ในช่วง 30 นาที หรืออาจยาวกว่านี้ได้หากเป็นที่สนใจตรงกับความต้องการ เวลาในการนำเสนอจะเป็นเช้า สาย บ่าย ค่า ไม่สำคัญ แต่จะสำคัญที่ความสอดคล้องของเนื้อหาที่เสนอต้องให้สอดคล้องกับระยะเวลาในการเสนอ

การจัดรายการที่ดี ผู้จัดจะต้องนำองค์ประกอบต่าง ๆ มาพิจารณาให้รอบคอบที่สุด เพราะเยาวชนเป็นวัยที่มีลักษณะเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตที่จะก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ สื่อมวลชนโทรทัศน์ นับว่ามีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อและทัศนคติของเยาวชนอย่างมาก เยาวชนจะยึดถือและทำตามอย่างรายการโทรทัศน์อยู่ตลอดเวลา

Rajan, M.S. 1986 ได้กล่าวถึงข้อดี และข้อจำกัดของโทรทัศน์เพื่อการศึกษาไว้ ซึ่งข้อดี มีดังนี้

1. โทรทัศน์เป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาสังคมมากที่สุด เพราะสามารถนำเหตุการณ์สิ่งที่น่าสนใจเรียนรู้จากทุกหนทุกแห่งมาเสนอได้อย่างเป็นจริง รวดเร็ว ทำให้ผู้เรียนมีความรู้กว้างขวางมากกว่าสื่อมวลชนชนิดอื่น

2. นักการศึกษาจำนวนมากตระหนักว่า การใช้โทรทัศน์ในการศึกษาเพื่อสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นความพุ่มเฟือยและสิ้นเปลือง ถ้าใช้ได้ดีโทรทัศน์ก็มีประสิทธิภาพเหมือนครูที่ดี และถ้าใช้ไม่ได้โทรทัศน์ก็เป็นเพียงครูที่ไม่มีประสิทธิภาพคนหนึ่ง แต่ "ในที่สุดทั้งสถาบันการศึกษาและชุมชนโดยทั่วไป เริ่มตระหนักความจริงว่าโทรทัศน์ไม่ได้เหมาะสมสำหรับการให้ความบันเทิงเท่านั้น แต่เป็นสื่อที่มีความสำคัญต่อการศึกษาเหมือนกับสื่อสิ่งพิมพ์"

(Rajan, M.S. อ้างถึง Greig, A: 1984) นอกจากนี้การใช้สื่อประสม ประกอบด้วยโทรทัศน์กับคอมพิวเตอร์จะเป็นงานพัฒนาที่สนใจในอนาคตอีกรูปแบบหนึ่ง

3. นักจิตวิทยาการศึกษาเชื่อว่าคนจะเรียนรู้ และจำได้จากสิ่งที่ได้เห็นมากกว่าสิ่งที่ได้ยิน อันเป็นลักษณะเด่นของโทรทัศน์ที่ให้ทั้งภาพและเสียง และนักศึกษาก็เชื่อว่าโทรทัศน์มีประสิทธิภาพในเชิงการสอน

4. โทรทัศน์เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ระบบการศึกษาทางไกลมีชีวิตชีวา ผู้เรียนได้เห็นผู้สอนทางโทรทัศน์เป็นการสร้างบรรยากาศของสื่อมวลชนที่ส่งข่าวข้อมูลถึงแต่ละบุคคล

5. โทรทัศน์สร้างความรู้สึกของความเป็นเจ้าของให้กับผู้เรียน ในระบบการศึกษาทางไกล สร้างบรรยากาศของการมีส่วนร่วมของมวลชนในรายการเดียวกัน

6. นักศึกษามีความเห็นว่าเป็นรูปแบบของรายการโทรทัศน์ไม่ได้มีความสำคัญมากไปกว่าเนื้อหา รายการโทรทัศน์จึงสามารถให้แทนงานที่มีลักษณะซ้ำ ๆ รูปแบบคงที่ การสอนหรือทบทวนเนื้อหาวิชาการที่เป็นข้อเท็จจริง เช่น คณิตศาสตร์ ได้

ส่วนข้อจำกัดของโทรทัศน์เพื่อการศึกษา Rajan, M.S. (1986) ได้กล่าวไว้ คือ

1. โทรทัศน์เป็นสื่อที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างยอดเยี่ยม แต่หลายคนยังติดใจความเชื่อว่าเป็นรูปแบบของโทรทัศน์เหมาะสำหรับการบันเทิงมากกว่าการให้การศึกษา

2. ธรรมชาติของสื่อโทรทัศน์จะแสดงให้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างตามภาพที่ปรากฏ และผู้ดูก็มีอิสระที่จะคิดแปลความและเข้าใจตามที่ตนเองเข้าใจ

3. ธรรมชาติของรายการโทรทัศน์ต้องเสนอเนื้อหา แนวคิด เรื่องราวที่เป็นหลัก ๆ หรือใจความสำคัญ แต่จะไม่สามารถให้รายละเอียดทั้งหมดเหมือนสิ่งพิมพ์
4. ธรรมชาติของรายการโทรทัศน์ต้องเสนอเนื้อหา หรือแนวคิดให้สอดคล้องกับภาพที่ต้องการให้ปรากฏ
5. สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่ผู้ชมมีส่วนร่วมน้อยมาก นักเรียนจะไม่ได้ทำอะไรมากกว่าการดูภาพ และการฟังเสียง
6. ปัจจุบันคำว่า "โทรทัศน์" เป็นสัญลักษณ์ของการบันเทิงและการค้า ยังเป็นการยากที่จะสร้างโทรทัศน์ให้มีความรู้สึกว่าเป็นการเรียนรู้
7. นักการศึกษาอาจมีแนวความคิดในการสอนอย่างยอดเยี่ยม แต่ต้องปรับให้เหมาะกับธรรมชาติของโทรทัศน์

Edward R. Murrow นักกระจายเสียงผู้มีชื่อเสียงชาวอเมริกันให้แนวคิดเกี่ยวกับการใช้โทรทัศน์ในการศึกษาว่า "โทรทัศน์สามารถสอน สามารถอธิบายให้เข้าใจ และสามารถสร้างความประทับใจ จูงใจ แต่ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์ผู้ใช้โทรทัศน์จะกำหนดจุดมุ่งหมายปลายทางเหล่านั้นให้เกิดขึ้นได้อย่างไร หากไม่แล้วโทรทัศน์ก็เป็นเพียงสายไฟและแสงสว่างที่อยู่ในตัว" (Rajan, M.S. 1986) ประโยชน์ของรายการโทรทัศน์จึงขึ้นอยู่กับเป้าหมายที่ผู้สร้างต้องการให้เกิดขึ้น การใช้โทรทัศน์ในการศึกษาในภาพรวมกว้าง ๆ อาจแบ่งได้เป็นการส่งเสริมการศึกษาต่อชีวิต และการสร้างรายการเพื่อศึกษาให้เกิดผลต่อกลุ่มเป้าหมายเฉพาะทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน

ในหลาย ๆ ประเทศมีประสบการณ์ความยากลำบากที่จะปรับรายการโทรทัศน์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงและธุรกิจ มาเป็นจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาหรือการศึกษา มีข้อคิดว่าสื่อมวลชนด้านโทรทัศน์ควรจะต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับวัฒนธรรม ค่านิยมและทัศนคติในสังคม โดยเฉพาะการใช้โทรทัศน์ในการศึกษา จะเป็นการเพิ่มทิศทางการพัฒนาวัฒนธรรมให้กับสื่อมวลชน โทรทัศน์จึงเป็นทางเลือกที่มีความหมายในการให้การศึกษาแก่ประชาชนกลุ่มใหญ่ในการพัฒนาความรู้ ทักษะ วัฒนธรรม ค่านิยม และทัศนคติอันพึงปรารถนา

เรื่องคุณค่าของโทรทัศน์ทางการสอนและอิทธิพลของโทรทัศน์ต่อเยาวชน เป็นเรื่องที่มีผู้สนใจศึกษาวิจัยกันมากได้แก่ แฟรงค์ วิลเลียม คลอส จูเนียร์ (Frank William Klos Jr. 1979) ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาเกี่ยวกับต้นกำเนิดพัฒนาการและผลกระทบของภาพยนตร์โทรทัศน์ชุดเดวี และโกลิแอท ที่ฉายระหว่างปี 1959 - 1977 และประสิทธิภาพของภาพยนตร์ในการสอนคุณค่าด้านศาสนาแก่เด็ก" เพื่อศึกษาความต้องการที่สังเกตได้ ซึ่งนำไปสู่ต้นกำเนิดและการพัฒนาภาพยนตร์ การคัดเลือกเค้าโครงเรื่อง วัตถุประสงค์ และแนวเรื่อง จำนวนสถานีโทรทัศน์ในอเมริกาเหนือ ซึ่งนับได้ในแต่ละปีที่แพร่ภาพยนต์ชุดนี้ การแนะนำภาพยนตร์ดังกล่าวในประเทศต่าง ๆ ประโยชน์ทางการศึกษาที่ได้จากภาพยนตร์ที่ฉายเป็นตอน ๆ สำหรับการเรียนการสอนขั้นต้นและการเปลี่ยนแปลงด้านคุณค่าทางศาสนาของเด็กซึ่งถือเป็นผลจากการชมภาพยนตร์ชุดนี้ โดยใช้แบบสำรวจของ Roman Catholic school systems ซึ่งใช้ในการทดลองศึกษาโปรแกรมภาพยนตร์ชุดนี้ และใช้แบบทดสอบก่อนและหลังชมภาพยนตร์กับนักเรียนระดับ 3, 4, 5 จำนวน 207 คน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ภาพยนตร์โทรทัศน์ชุดเดวีและโกลิแอทได้เสนอการศึกษาเฉพาะราย (Case Study) ที่มีประโยชน์ในการใช้โทรทัศน์เพื่อการสอนเด็กให้รู้จักพัฒนาคุณค่าด้านศาสนา

5. รูปแบบรายการโทรทัศน์การศึกษา

รายการโทรทัศน์มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก จากอดีตรายการโทรทัศน์ในบ้านเรายังไม่สามารถผลิตรายการเองได้อย่างกว้างขวางนัก เนื่องจากในระยะแรกเจ้าหน้าที่ของทางสถานีมีเพียง 10 กว่าคน และยังไม่มีความรู้และประสบการณ์ในการผลิตรายการ อีกทั้งเทคนิคและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตรายการยังมีจำนวนและประสิทธิภาพจำกัด รายการที่ผลิตเพื่อแพร่ภาพออกอากาศในระยะแรกเป็นรายการบันเทิงประเภทละคร รายการตอบปัญหา รายการเพลง รายการข่าว ซึ่งเป็นรายการที่มีเทคนิคในการผลิตรายการไม่ซับซ้อนมากนัก นอกจากรายการที่ผลิตขึ้นเองแล้วยังมีการสั่งซื้อตรงมาจากต่างประเทศ มีทั้งรายการบันเทิงและรายการข่าว

พัฒนาการทางด้านรายการโทรทัศน์มีการเจริญเติบโตก้าวหน้า มีรายการแปลกใหม่เพิ่มขึ้นมากมาย แม้ว่าบางรายการจะมีชื่อเป็นความคิดสร้างสรรค์ของเราเองก็ตาม

แต่เป็นการหยิบยืมรูปแบบรายการของต่างประเทศมาใช้ พร้อมทั้งปรับปรุงให้เหมาะสมกับคนไทย รายการต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีส่วนช่วยเพิ่มสีสันให้กับวงการโทรทัศน์ที่น่าสนใจติดตามชมมากยิ่งขึ้น (วันเพ็ญ ศิริชาติบัณฑิต, 2533)

งานการผลิตรายการโทรทัศน์ที่ดีมีคุณภาพขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ อย่าง เป็นต้นว่า ความพร้อมของอุปกรณ์ เทคนิควิธีการต่าง ๆ ความรู้ความชำนาญของบุคลากร งบประมาณ เวลาที่ใช้ในการผลิต รวมทั้งการนำเสนอในรูปแบบที่เหมาะสมด้วย ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์จำเป็นต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ และกลุ่มเป้าหมายของรายการ เพื่อเป็นเกณฑ์ในการเลือกรูปแบบรายการที่มีความเหมาะสม และสื่อสารเนื้อหาไปยังผู้ชมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

รูปแบบรายการ (Format) หมายถึง วิธีการในการนำเสนอรายการ ที่แตกต่างกันไป ซึ่งได้มีการแบ่งรูปแบบรายการไว้หลากหลายด้วยกัน สามารถสรุปได้เป็น 11 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบรายการการ์ตูน
2. รูปแบบรายการสอนโดยตรง
3. รูปแบบรายการบรรยายประกอบเรื่อง
4. รูปแบบรายการสนทนา อภิปราย
5. รูปแบบรายการมิวสิควิดีโอ
6. รูปแบบรายการแสดงหรือการละเล่นพื้นบ้าน
7. รูปแบบรายการละคร
8. รูปแบบรายการสารคดี ทดลอง
9. รูปแบบรายการเกม และการตอบปัญหา
10. รูปแบบรายการสารคดี
11. รูปแบบรายการกึ่งสารคดี

รูปแบบรายการการ์ตูน คือ รายการที่เสนอเนื้อหาในลักษณะของภาพ การ์ตูนทำให้เกิดความน่าสนใจ ติดตามชม

Kinder (1959) ได้กล่าวถึงภาพการ์ตูนว่า เป็นภาพสัญลักษณ์ใช้เป็นตัวแทนบุคคลแนวคิด หรือสภาพการณ์ต่าง ๆ และบ่อยครั้งที่ภาพการ์ตูนถูกใช้เป็นภาพเลียนชีวิตจริง เสียดสีสังคม หรือใช้แสดงเรื่องราวที่เกินความจริงได้ทันที

Wittich and Schuller (1962) ได้อธิบายความหมายของภาพการ์ตูนว่าเป็นสิ่งจำลองมาจากสถานการณ์ที่มีอิทธิพลต่อความเห็นของคนทั่วไป หรือจำลองความคิดเห็นของบุคคล ภาพการ์ตูนทำให้คนได้เข้าใจถึงความคิดเรื่องราวต่าง ๆ และซับซ้อนไปด้วยในเวลาเดียวกัน

ความคิดเห็นของ Kinder (1959) เขาได้จำแนกประเภทของการ์ตูนออกเป็น 2 ประเภท คือ การ์ตูนธรรมดา และการ์ตูนเรื่อง

การ์ตูนธรรมดา คือ ภาพการ์ตูนที่เสนอเรื่องราว แนวความคิด หรือทัศนคติของผู้เขียนไปยังผู้ดูโดยมีความหมายของเรื่องราวนั้นสมบูรณ์ในภาพ ๆ เดียว ส่วนการ์ตูนเรื่องนั้น หมายถึง ภาพการ์ตูนธรรมดาที่เสนอเรื่องราวต่อเนื่องกันหลาย ๆ ภาพ จากที่กล่าวแล้วพอจะกำหนดลักษณะใหญ่ ๆ ของภาพการ์ตูน ได้ดังนี้ คือ

1. เป็นภาพง่าย ๆ มีลักษณะเด่นไม่ซับซ้อนยุ่งยาก
2. สามารถสื่อความหมายได้อย่างรวดเร็ว
3. ทำให้ผู้ดูเข้าใจความหมายตรงกับที่ผู้เขียนวางจุดมุ่งหมายเอาไว้
4. เป็นเรื่องราวที่มีลักษณะซับซ้อน หรือสนุกสนานเพลิดเพลิน

จากผลวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นสรุปตรงกันว่า การนำภาพการ์ตูนไปใช้ในการเรียนการสอนทำให้เกิดความน่าสนใจ การ์ตูนจึงมีคุณค่าทางการศึกษาในแง่ของความกระชับและดึงดูดความสนใจ เช่น การ์ตูนเรื่องเศรษฐีน้อยเจ้าปัญญาที่สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม และคติสอนใจต่าง ๆ

รูปแบบรายการการสอนตรง คือ รายการที่เสนอการเรียนการสอนแบบหน้าชั้นเรียนหรือการบรรยายต่อหน้ากลุ่มคนในแต่ละเนื้อหาวิชา โดยมีผู้เรียนกลุ่มเป้าหมายหลัก

ของรายการ รายการในลักษณะการสอนโดยตรง ซึ่งอาจแบ่งวิธีการนำเสนอได้ 3 วิธี คือ

1. ถ่ายทอดรายการสดด้วยระบบวงจรปิด อาจจะใช้ในห้องเรียนขนาดใหญ่ หรือการถ่ายทอดไปยังห้องเรียนต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียง ทำให้สอนผู้เรียนได้เป็นจำนวนมาก ๆ และผู้เรียนสามารถเห็นเหตุการณ์การสอนได้ชัดเจนเหมือนในห้องเรียนขนาดเล็กปกติ
2. ถ่ายทอดสดออกอากาศไปยังโรงเรียน สถาบันการศึกษาต่าง ๆ
3. บันทึกเทปโทรทัศน์ ซึ่งจะลดความบกพร่องต่าง ๆ ได้อย่างดี ก่อนที่จะนำไปสู่ผู้ชมหรือผู้เรียน อาจนำไปถ่ายทอดระบบวงจรปิดหรือวงจรเปิดก็ได้

รูปแบบรายการบรรยายประกอบเรื่อง คือ รายการที่มีผู้มาปรากฏตัวพูดคุยกับผู้ชมเพียงหนึ่งคน ส่วนมากจะมีภาพประกอบเพื่อมิให้เห็นหน้าผู้พูดตลอดเวลา เช่น รายการพบโลกที่พิชัย วาสนาสง มาพูดคุยกับผู้ชมฟังเกี่ยวกับข่าวคราวความเคลื่อนไหวของโลกในประเด็นต่าง ๆ ที่จะได้หยิบยกมาแต่ละครั้ง รูปแบบการบรรยายประกอบเรื่องจะน่าสนใจเมื่อผู้ดำเนินรายการมีความรู้ และมีความสามารถในการพูดและเสนอเนื้อหาสาระ และต้องมีภาพ วัสดุทัศน หรือภาพยนตร์ประกอบ

รูปแบบรายการสนทนา อภิปราย คือ รายการที่มีการพูดคุยกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยมีผู้ดำเนินรายการคอยบอกระดับ หรือคำถามให้ผู้ร่วมรายการแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ เช่น รายการสนทนาปัญหาบ้านเมือง ในรายการสนทนา อภิปราย ควรจะมีภาพประกอบเช่นเดียวกัน

รูปแบบรายการมิวสิควิดีโอ คือ รายการที่เสนอภาพ หรือการแสดงประกอบเพลง เพลงที่ใช้บรรเลงส่วนใหญ่ หรือทั้งหมดเป็นเพลงไทยสากลที่บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีประเภทสาย ประกอบด้วยวิวัฒนาการทางด้านดนตรี จังหวะของเพลงจึงเป็นจังหวะที่ร้อนแรง ช่วยให้ผู้ฟังเสียงเพลงเข้าใจยิ่งขึ้น

รูปแบบรายการการแสดงหรือการละเล่นพื้นบ้าน คือ การใช้สื่อพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ นำมาเสนอในรายการ

สื่อพื้นบ้าน หมายถึง รูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่มคน ที่ได้ประพฤติดิถีปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดเป็นความเคยชิน เรามักรู้จักกันในลักษณะของการละเล่นพื้นบ้าน กิจกรรมทางประเพณีและศาสนา เช่น การทอดกฐิน ผ้าป่า งานวัด และการละเล่นพื้นบ้าน เช่น หมอลำ ซึ่งนิยมเล่นกันในภาคอีสาน หนังตะลุงนิยมเล่นกันในภาคใต้ ลีเก ลาดัดซึ่งเป็นที่รู้จักกันในทุกภาค สื่อเหล่านี้ทำหน้าที่ให้ความบันเทิง ใช้ประกอบพิธีกรรมทางวัฒนธรรมและศาสนา โดยสามารถสอดแทรกข่าวสารและเผยแพร่ความรู้ให้กับประชาชนได้

ประโยชน์ของสื่อพื้นบ้านในการให้การศึกษาและการพัฒนา จะเห็นได้ว่าสื่อพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ คตินิยม ค่านิยม และคุณธรรม จริยธรรมอันดีงาม โดยผ่านเทคนิควิธีการแสดงของตัวละครต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในการแสดงโดยมีบุคคลหลายฝ่ายที่นำเอาสื่อพื้นบ้านมาใช้กิจกรรมการศึกษาและการพัฒนา เนื่องจากสังเกตเห็นประโยชน์ที่เกิดจากสื่อพื้นบ้าน ดังต่อไปนี้

1. สอนศีลธรรม ปรัชญาชีวิต และแบบแผนความประพฤติ
 - 1.1 การสอนหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยเฉพาะเรื่องกฎแห่งกรรม
 - 1.2 สอนคติความเชื่อ
 - 1.3 สอนแนวความประพฤติและจริยธรรม
2. ให้ความรู้และข่าวสาร ได้แก่
 - 2.1 สอนวิธีปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - 2.2 สอนเพศศึกษา
 - 2.3 เล่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์
 - 2.4 ให้ความรู้ใหม่ๆ หรือนวัตกรรมในสังคม (สุบิน สายเพชร, 2533)
3. ช่วยในการให้ความบันเทิงแก่สังคม
4. ช่วยทำให้คนมีกิจกรรมร่วมกันได้
5. ช่วยรักษาทักษะของสังคม (เอนก นาวิกมูล, 2530)

รูปแบบรายการละคร คือ รายการที่เสนอเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการจำลองสถานการณ์เป็นละคร มีการกำหนดผู้แสดง จัดสร้างฉาก แต่งตัวและแต่งหน้าให้สมจริงสมจัง

และใช้เทคนิคการละครเพื่อเสนอเรื่องราวให้เหมือนจริงมากที่สุด ใช้ได้ทั้งรายการบันเทิง และรายการเพื่อการศึกษา

ละครโทรทัศน์จะอยู่ในรูปของชุดต่อเนื่องที่เรียกว่า "Serials" หลายตอนจบ หรือชุดที่ไม่ต่อเนื่องภายใต้เรื่องเดียวกัน แต่ละตอนมีเรื่องราวไม่เหมือนกันที่เรียกว่า "Series" ก็ได้ นับเป็นรายการบันเทิงที่ดึงดูดผู้ชมให้ติดตามได้มาก

ในด้านการศึกษา ละครโทรทัศน์จำลองสถานการณ์ชีวิตของคนในสังคม เพื่อสอน ความรู้ในเชิงจิตวิทยา สังคมวิทยา อาชญากรรม ประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง ฯลฯ โดยให้ตัวละครนำเรื่องพูดคุยและให้ข้อคิด ผู้ชมก็จะเรียนรู้จากคำพูดหรือเรื่องราวที่ตัวละคร เสนอ ขณะเดียวกันก็ให้ความบันเทิงไปด้วย เช่น ละครโทรทัศน์ที่ให้ความรู้เชิงประวัติศาสตร์ ได้แก่ สี่แผ่นดิน ทหารเสือพระเจ้าตาก ชูสีเทเฮา ฯลฯ ที่ให้ความรู้ทางจิตวิทยา เช่น เรื่อง ไชโย ทางอาชญากรรม ได้แก่ ทนายหัวเห็ด เป็นต้น ผู้ชมส่วนมากจะไม่รู้สึกตัวว่าได้ รับความรู้จากแง่มุมที่ได้รับจากรายการเหล่านี้ เพราะคิดว่าเป็นรายการบันเทิงอย่างเดียว (สุโขทัยธรรมาธิราช, 2529)

อันที่จริงสาระบันเทิงที่คนเราจะหาได้จากภาพยนตร์ หรือละครโทรทัศน์นับว่าเป็น สิ่งที่ดีมีประโยชน์มาก สามารถให้ความเพลิดเพลินสนุกสนาน ผ่อนคลายความเคร่งเครียด บางครั้งก็ให้คติและแนวคิดสร้างสรรค์ และที่สำคัญที่สุดก็คือ ทำให้ความฝันหรือจินตนาการของ คนดูกลายเป็นความจริงขึ้นมาได้ชั่วขณะหนึ่งตามเนื้อหาที่แสดงให้ดู ทำให้เกิดอารมณ์รู้สึก คล้อยตามไปด้วย ผู้ชมจะรู้สึกในอารมณ์เสมือนหนึ่งได้เข้าไปอยู่ในเหตุการณ์ด้วย ตามพื้นฐาน ทางจิตใจและประสบการณ์ในอดีต (เกษม ตันติผลาชีวะ, 2531)

นอกจากนี้ละครโทรทัศน์ยังถูกใช้ เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และช่วยรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยอีกด้วย ดังเช่นสำนักงานคณะกรรมการป้องกัน และปราบปรามยาเสพติด สำนักงานนายกรัฐมนตรี สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบ อาชญากรรม กระทรวงมหาดไทย ได้ใช้ละครเป็นเครื่องเตือนใจแก่ประชาชนไม่ให้กระทำผิด

รูปแบบรายการสารคดี ทดลอง คือ รายการที่เสนอ "วิธีทำ" สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้ผู้ชมได้แนวทางนำไปปฏิบัติจริง เช่น รายการประดิษฐ์งานฝีมือต่าง ๆ รายการปรุงอาหาร เป็นต้น

รูปแบบรายการเกม และการตอบปัญหา คือ รายการที่จัดให้มีการแข่งขันระหว่างกลุ่มที่ร่วมรายการให้มีการเล่นเกม หรือตอบปัญหา สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ร่วมรายการด้วยดี เพราะมีส่วนร่วมในการกระทำและเรียนรู้ด้วยตนเองมากกว่าเป็นฝ่ายดู (Varenhorst, 1973) และทำให้เกิดทักษะต่าง ๆ ในการเล่นเกมระหว่างคนหลายคน จะทำให้เกิดบรรยากาศของสังคม เป็นการฝึกให้รู้จักตัดสินใจ แก้ปัญหา ประณีประนอม และช่วยลดความขัดแย้งระหว่างบุคคลได้ (Kane, 1971)

รูปแบบรายการสารคดี คือ รายการที่เสนอเรื่องราวโดยการบันทึกภาพตามความเป็นจริง หรือโดยการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่อย่างเหมาะสม เพื่อที่จะดึงดูดใจทางด้านเหตุผลและอารมณ์ รวมทั้งเป็นการขยายความรู้ ความเข้าใจ โดยเสนอวิธีการตั้งปัญหา และแก้ไขปัญหาลงอย่างจริงจัง

นอกจากนี้รายการสารคดียังมีความหมายรวมไปถึงรายการที่เสนอเรื่องราวเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างลึกซึ้ง โดยมีการนำเสนอในรูปแบบเดียว หรือหลายรูปแบบคละเคล้ากันไปถือได้ว่าเป็นการเสนอเรื่องราวที่มีทั้งเอกภาพ (unity) และความหลากหลาย (variety) (สุโขทัยธรรมาราช, 2531)

จากคำจำกัดความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ภาพยนตร์สารคดีมีความสำคัญอย่างยิ่งมิใช่เป็นเพียงภาพยนตร์ที่ถ่ายทอดความเป็นจริง (factual or realistic film) เท่านั้น หากแต่ต้องเป็นเชิงสร้างสรรค์ด้วย ดังนั้น ภาพยนตร์สารคดีจึงเป็นภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคม รวมทั้งเป็นปัญหาสังคมสำคัญซึ่งผู้ชมสามารถนำสิ่งที่ชมจากภาพยนตร์สารคดีไปใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหานิวทิสต์วิธ ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น

รายการสารคดีเป็นการจำแนกรายการตามรูปแบบรายการ ไม่จำกัดว่าเนื้อหาของรายการจะเป็นความรู้ ข่าวสารหรือบันเทิง แต่สัดส่วนเนื้อหาของรายการสารคดีเน้นหนักไปในด้านให้ความรู้หรือข่าวสารมากกว่า รายการสารคดี เป็นรูปแบบรายการหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยมอย่างมากในปัจจุบัน เพื่อเผยแพร่ข่าวสารและความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เนื่องจากรายการสารคดีเป็นการนำเสนอเรื่องราวของความจริง ที่ดีความโดยการถ่ายบันทึกภาพตามความเป็นจริง หรือจากการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่อย่างเหมาะสม เพื่อที่จะสามารถดึงดูดใจทั้งทางด้านเหตุผล และอารมณ์จนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ผู้สร้างได้ตั้งไว้ นอกจากนี้รายการสารคดีมีความเหมาะสมที่จะเป็นรูปแบบหนึ่งในการเผยแพร่ความรู้ เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะรูปแบบของรายการสารคดีสามารถโน้มน้าวใจ และกระตุ้นเตือนให้ผู้ชมเกิดความตระหนักถึงความสำคัญและเข้าใจปัญหาอย่างแท้จริง (วรรณา เจียรตันศิริกุล, 2531)

โดยเฉพาะการนำเสนอรายการสารคดีเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สามารถเผยแพร่ข่าวสารไปได้อย่างกว้างขวาง สะดวกและรวดเร็ว รวมทั้งยังเป็นการโน้มน้าวจิตใจในด้านความรู้สึกร่วมกับปัญหาสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี จึงเป็นการช่วยพัฒนาสังคมเป็นอย่างมากเพราะโทรทัศน์มีส่วนในการกำหนดทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในสังคม คือ พัฒนาให้สมบูรณ์ ให้ได้ความรู้ ทักษะคติ ความซาบซึ้งและค่านิยม ตลอดจนให้ทักษะด้วย (ขวัญเรือน ไชยอุดม, 2520)

รูปแบบรายการกึ่งสารคดี คือ รายการที่มีผู้ดำเนินรายการทำหน้าที่เดินเรื่องพูดคุยกับผู้ชม และให้เสียงบรรยายตลอดรายการ โดยมีผู้ดำเนินรายการปรากฏตัวตอนต้นตอนกลางเท่าที่จำเป็น และตอนสรุปรายการ นอกนั้นเป็นภาพแสดงเรื่องราว หรือกระบวนการตามธรรมชาติ อาจมีตัวแทนไปสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องเข้ามาแทรกเพื่อเสริมความคิดเห็นได้ ผู้ดำเนินรายการอาจพูดในห้องส่ง หรือพูดในสถานที่ถ่ายทำจริง

6. การเรียนรู้

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ได้มีการตระหนักถึงผลของรูปแบบรายการโทรทัศน์ที่มีต่อบุคคลและมีการศึกษากันอย่างกว้างขวางถึงผลต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากโทรทัศน์ แต่ในการ

ศึกษาถึงผลของโทรทัศน์อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาและมีความเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลจากโทรทัศน์ ตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

✓ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

แนวความคิดของทฤษฎีนี้ กล่าวว่า พฤติกรรมของมนุษย์นอกเหนือจากปฏิกิริยาสะท้อนเบื้องต้น (Elementary Reflex) แล้วมนุษย์มิได้ถูกจัดเตรียมมาให้มีพฤติกรรมอื่น ๆ โดยกำเนิดหากแต่จะต้องเรียนรู้พฤติกรรมเหล่านั้น (Bandura, 1977 อ้างถึงใน ทิพย์รัตน์ ไทศรีวิชัย, 2529) เป็น 2 รูปแบบหลัก คือ

1. การเรียนรู้จากผลกรรมของการตอบสนอง (Learning by Response Consequences)
2. การเรียนรู้จากการสังเกต (Observational Learning)

การเรียนรู้ของมนุษย์จากโทรทัศน์นั้น เป็นการเรียนรู้จากการสังเกตรูปแบบหนึ่ง และตัวแบบที่มนุษย์สังเกตจากโทรทัศน์เป็นตัวแบบสัญลักษณ์ (Symbolic Model) ทั้งนี้ เนื่องจากการเสนอตัวแบบที่บุคคลสังเกตโดยการผ่านสื่อ หรือสัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น การเสนอตัวแบบจากภาพยนตร์ การบันทึกภาพจากการบอกเล่าต่อ ๆ กันมา จากหนังสือ วิทยุ และตัวแบบที่ปรากฏทางโทรทัศน์ ตัวแบบสัญลักษณ์นี้สามารถทำให้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่รับเอาทัศนคติ รูปแบบการกระทำที่แปลกใหม่ได้ (Bandura, 1977) เนื่องจากการเสนอตัวแบบสัญลักษณ์ที่สามารถที่จะแสดงความรู้เกี่ยวกับทักษะต่าง ๆ ซึ่งบุคคลสามารถเรียนรู้ และนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความสามารถในการแสดงพฤติกรรมมาเหมือนนั้นได้ (Bandura, 1986) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตัวแบบสัญลักษณ์ที่นำเสนอในรูปของสื่อมวลชนสามารถที่จะถ่ายทอดและทำให้เกิดแนวความคิด และพฤติกรรมกระจายไปสู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวางมาก เนื่องจากในสภาพปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่มิมีโอกาสที่จะติดต่อ หรือรับรู้สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้น้อยทาง ซึ่งผลก็คือ มนุษย์เกี่ยวกับความจริงทางสังคม จึงได้รับอิทธิพลเป็นอย่างมากจากประสบการณ์ของผู้อื่น ซึ่งสามารถจะรับได้โดยการได้เห็น ได้ยิน และได้อ่าน จากสื่อมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ โดยที่เขาไม่ต้องอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง (Bandura, 1986)

บลูม (Bloom, 1956) ได้จำแนกการเรียนรู้ออกเป็น 3 หมวด คือ

1. หมวดพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) หมายถึง การเรียนรู้อด้านความคิด การแก้ปัญหาจากสติปัญญา การรวบรวมและการสังเคราะห์ความคิดและเนื้อหาใหม่ในทางสร้างสรรค์ที่เป็นของตนเอง

2. หมวดเจตพิสัย (Affective Domain) หมายถึง การเรียนรู้อด้านจิตใจ ทัศนคติ ความรู้สึก ความสนใจ ความซาบซึ้ง คุณค่า ความเชื่อ ตลอดจนการจัดระเบียบทางจิตใจ และลักษณะนิสัย

3. หมวดทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หมายถึง การเรียนรู้อที่เกี่ยวข้องกับทักษะกล้ามเนื้อหรือการเคลื่อนไหว การกระทำที่ต้องอาศัยการประสานงานของประสาทกล้ามเนื้อ หรือการฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ

การเรียนรู้อด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain)

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

บลูม (Bloom, 1956) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยไว้ว่า "เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับด้านความรู้ ความคิด การระลึกได้หรือการจำได้ การพัฒนาความสามารถ ทักษะ และเชาว์ปัญญา"

ดี พี ออซูเบล (Ausubel, 1968) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยไว้ว่า "เป็นแนวทางของบุคคลที่จะเสาะหาหนทางที่จะจัดกระทำต่อข้อมูลที่ได้มา โดยอาศัย ความจำ ความคิด และการแก้ปัญหา"

พินซาส ทาเมอร์ (Tamir, 1985) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยไว้ว่า "เป็นคุณลักษณะพิเศษของบุคคล เช่น ความสามารถซึ่งมีอิทธิพลต่อการเรียน และกระบวนการที่จะจัดกระทำต่อข้อมูลที่ได้รับมา"

โกวิท ประวาลพุกษ์ และสมศักดิ์ ลินธุระเวช (2523) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยไว้ว่า "เป็นความสามารถในการคิด ซึ่งเป็นกระบวนการทางสมองของมนุษย์"

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2525) ได้กล่าวไว้ว่า "พฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้ การระลึกได้หรือการจำได้ รวมทั้งข้อเท็จจริงต่าง ๆ และการพัฒนาความสามารถทางด้านสติปัญญา ทักษะ และการวิจารณ์เพื่อการตัดสินใจ พฤติกรรมด้านนี้ประกอบไปด้วยความสามารถระดับต่าง ๆ ซึ่งเริ่มจากการรับรู้ในระดับต่าง ๆ และการเพิ่มความสามารถในการคิดและสติปัญญาขึ้นไป จนสามารถสรุปวิเคราะห์เป็นหลักการ และการแก้ปัญหาได้ในเรื่องต่าง ๆ"

กระทรวงศึกษาธิการ (2530) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยไว้ว่า "พฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย คือ พฤติกรรมในด้านการใช้ความคิด ใช้สมองหรือสติปัญญาเพื่อเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ "

สุวัฒน์ นิยมคำ (2531) กล่าวว่า พฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย คือ ความสามารถในการระลึกได้ และจำได้ในความรู้ทั้งหลายที่เรียนมาแล้ว ความสามารถในการอธิบายและยกตัวอย่างประกอบได้ ความสามารถในการนำความรู้ไปใช้ในการแก้ปัญหา และใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ความสามารถในการแยกแยะสิ่งต่าง ๆ การรวบรวมและประมวลข้อมูลต่าง ๆ เข้าเป็นความรู้ใหม่ รวมทั้งการวินิจฉัยและชี้แจงว่าจะตัดสินใจในเรื่องใด อย่างไร เพราะอะไร

จากความหมายพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า "พฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยเป็นความสามารถของบุคคลชนิดหนึ่ง ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการทางสมองเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การระลึกได้ การจดจำข้อเท็จจริงต่าง ๆ ความเข้าใจถึงสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนถึงกระบวนการคิดที่ยุ่งยากซับซ้อน เพื่อเรียนรู้และใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้"

ขอบเขตด้านพุทธิพิสัย

ขอบเขตด้านพุทธิพิสัย เป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่เกี่ยวกับสมรรถภาพทางสติปัญญา ซึ่งจำแนกเป็น 6 ระดับ เรียงลำดับการเกิดพฤติกรรมขั้นต่ำสุดที่มีความซับซ้อนน้อยไปหามาก ดังนี้ (Bloom, Madaus and Hastings, 1981)

1. ความรู้ความจำ (Knowledge)
2. ความเข้าใจ (Comprehension)
3. การนำไปใช้ (Application)
4. การวิเคราะห์ (Analysis)
5. การสังเคราะห์ (Synthesis)
6. การประเมินค่า (Evaluation)

1. ความรู้ (Knowledge) หมายถึง ความสามารถในการระลึกเรื่องราวเฉพาะหรือทั่วไปออกมาได้ถูกต้องแม่นยำ เช่น สามารถบ่งบอกถึงวิธีการหรือกระบวนการหรือชี้บ่งถึงแบบแผน โครงสร้างของเรื่องราวเฉพาะอย่างหรือทั้งระบบได้ถูกต้อง ความรู้ที่ขึ้นอยู่กับสิ่งที่บุคคลได้รับรู้และจดจำเอาไว้ได้ ก็จะระลึกเรื่องราวนั้นออกมาตามลักษณะนั้น ซึ่งจำแนกเป็น 3 ระดับ คือ

1.1 ความรู้เฉพาะเจาะจง (Specifics) เป็นความสามารถในการระลึกข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมและสัญลักษณ์ ซึ่งถือเป็นสมรรถภาพขั้นต่ำสุดที่จะเป็นพื้นฐานให้เกิดสมรรถภาพขั้นสูงที่จะรับรู้สิ่งที่ซับซ้อนและเป็นนามธรรมต่อไป ซึ่งจำแนกเป็น 2 ระดับ

1.1.1 ความรู้เกี่ยวกับศัพท์และนิยาม (Terminology) เป็นความสามารถในการบอกความหมายของคำ กลุ่มคำ สัญลักษณ์ต่าง ๆ

1.1.2 ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงเฉพาะ (Specific Facts) เป็นความสามารถในการบ่งบอกเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ บุคคล สถานที่ วันที่ ปี พ.ศ. ขนาด จำนวน... ฯลฯ เป็นต้น

1.2 ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเฉพาะอย่าง (Ways and Means of Dealing with Specifics) เป็นความสามารถที่จะบ่งบอกถึงวิธีการจัดระเบียบ วิธีการ

ศึกษา วิธีการตัดสิน และวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนวิธีการสืบเสาะความรู้ จัดลำดับเวลา มาตรฐานของการตัดสินความรู้ประเภทนี้ จะอยู่ในระดับกลางระหว่างความรู้เฉพาะกับ ความรู้ทั่วไป ซึ่งจำแนกเป็น 5 ระดับย่อย คือ

1.2.1 ความรู้เกี่ยวกับระเบียบแบบแผน (Convention) เป็น ความสามารถที่จะบ่งบอกถึงรูปแบบ การปฏิบัติ และแบบฉบับที่เหมาะสมในการกระทำ เช่น แบบฉบับการพูด การเขียน การรายงาน

1.2.2 ความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นและแนวโน้ม (Trend and Sequence) เป็นความสามารถที่บ่งบอกถึงขั้นตอนก่อนหลัง ทิศทางการเคลื่อนไหวโน้มเอียง

1.2.3 ความรู้เกี่ยวกับการจำแนกประเภทและจัดกลุ่ม (Classifications and Categories) เป็นความสามารถในการบ่งบอกวิธีจำแนก จัดหมวดหมู่ จัดแบ่งสิ่งของ เหตุการณ์ตามจุดมุ่งหมาย เหตุผล หรือปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง

1.2.4 ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์ (Criteria) เป็นความสามารถที่ บ่งบอกถึงข้อเท็จจริง หลักการ ความคิดเห็น และการกระทำ เพื่อใช้ในการตัดสินวินิจฉัย สิ่งหนึ่งสิ่งใด

1.2.5 ความรู้เกี่ยวกับวิธีทำ (Methodology) เป็นความ สามารถที่จะบ่งบอกถึงเทคนิค กระบวนการ และวิธีการสืบเสาะหาความรู้ วิธีการศึกษา ค้นคว้าเกี่ยวกับปัญหาและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในระดับนี้จะเน้นเพียงความรู้ในวิธีการซึ่งไม่ จำเป็นว่าจะต้องสามารถทำวิธีการต่าง ๆ เหล่านั้นได้

1.3 ความรู้ทั่วไปและนามธรรมในแต่ละสาขาวิชา (Universals and Abstractions in a Field) เป็นความสามารถที่บ่งบอกถึงการจัดระเบียบ แบบแผน หรือแผนการต่าง ๆ ของปรากฏการณ์ และแนวคิดที่เป็นจุดเด่นของโครงสร้างใหญ่ ทฤษฎี และข้อสรุปอ้างอิง ซึ่งจะนำไปใช้ทั่วไปในการแก้ปัญหาและศึกษาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ใน สาขาวิชานั้น ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ระดับสูงสุด อันมีลักษณะที่เป็นนามธรรมและซับซ้อนมาก จำแนกเป็น 2 ระดับ คือ

1.3.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหลักการและข้อสรุปอ้างอิง (Principles and Generalizations) เป็นความรู้ที่เป็นนามธรรม ซึ่งสรุปจากการ สังเกตปรากฏการณ์ โดยอาศัยการอธิบาย บรรยาย พยากรณ์ หรือตัดสินการกระทำ หรือ

ทิศทางการกระทำได้อย่างเหมาะสมและตรงประเด็นที่สุด เช่น ความรู้ของหลักการที่สำคัญ ซึ่งสรุปจากประสบการณ์ การระลึกข้อสรุปที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

1.3.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับทฤษฎีและโครงสร้าง (Theories and Structures) เป็นความรู้รวบยอดเกี่ยวกับหลักการและข้อสรุปอ้างอิง โดยแสดงแนวคิดเห็นในปรากฏการณ์และปัญหาที่ซับซ้อนออกมาได้ชัดเจน ครอบคลุมและเป็นระบบซึ่งเป็นการกระทำที่เป็นนามธรรมมากที่สุด โดยการผสมผสานความรู้เฉพาะอย่างที่มีสัมพันธ์กัน เข้าด้วยกัน เช่น การระลึกทฤษฎีที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในการวางระบบที่สมบูรณ์ของทฤษฎีวิวัฒนาการ

2. ความเข้าใจ (Comprehension) เป็นทักษะความสามารถทางปัญญา ขั้นแรกสุดของมนุษย์ที่จะเข้าใจการสื่อสารติดต่อ และสามารถที่จะนำเอาความรู้และแนวคิด มาใช้ประโยชน์ได้ โดยไม่จำเป็นต้องไปสัมพันธ์กับเรื่องอื่น จำแนกเป็น 3 ระดับ คือ

2.1 การแปล (Translation) เป็นความสามารถในการถอดความ หรือถอดแบบจากภาษาหนึ่งไปสู่ภาษาอื่น ซึ่งเป็นการสื่อความหมายให้สามารถรู้ความหมาย ตรงกัน เช่น การแปลความหมายข้อความ คำพังเพย สุภาษิต คำคม หรือสัญลักษณ์ หรือ การแปลภาษาคณิตศาสตร์ ให้เป็นสัญลักษณ์หรือกลับกัน เป็นต้น

2.2 การตีความ (Interpretation) เป็นความสามารถในการสื่อความหมายโดยการอธิบายหรือสรุปความ ซึ่งมีลักษณะที่ลุ่มลึกกว่าการแปล เพราะการแปล จะมีลักษณะการสื่อความหมายโดยการถอดความแบบคำต่อคำ แต่การตีความหมายจะต้องมีการจัดระเบียบใหม่ เรียบเรียงใหม่ แสดงความคิดเห็น แต่ยังคงรักษาความหมายเดิมไว้ เช่น สามารถตีความหมายข้อมูลทางสังคมได้หลาย ๆ แง่มุม สามารถสรุปความคิดทั้งหมด ออกเป็นประเด็นสำคัญตามต้องการ

2.3 การขยายความ (Extrapolation) เป็นความสามารถในการสื่อความหมายโดยการขยายความ คาดคะเนแนวโน้มเอียงของข้อมูลว่าจะมีทิศทางไปทางใด มีผลลัพธ์ออกมาอย่างไร ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับความหมายดั้งเดิม หรือต้องอาศัยข้อมูลเดิม เป็นเครื่องตัดสินผลลัพธ์ต่าง ๆ เช่น ทักษะในการพยากรณ์ความสับสนหนึ่งของแนวโน้มหนึ่ง ๆ ความสามารถในการสรุปผลโดยการอนุมานด้วยข้อความที่ชัดเจน

3. การนำไปใช้ (Application) เป็นความสามารถในการที่จดจำและนำเอาหลักการ เทคนิค แนวคิด ทฤษฎีมาใช้ในการแก้ปัญหาในสถานะการณ์ต่าง ๆ เช่น การนำปรากฏการณ์ต่าง ๆ มาอธิบายในเชิงวิทยาศาสตร์

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถในการแยกเรื่องราวที่สมบูรณ์ให้กระจายออกเป็นส่วนย่อยหรือองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 ระดับคือ

4.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Analysis of Elements) เป็นความสามารถในการค้นหาองค์ประกอบที่สำคัญส่วนรวมออกมา เช่น จำแนกข้อเท็จจริงออกจากสมมุติฐาน

4.2 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ (Analysis of Relationships) เป็นความสามารถในการค้นหาความสัมพันธ์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบกับส่วนอื่นของการสื่อความหมาย เช่น ความสามารถในการตรวจสอบ ความมั่นคงของสมมุติฐานกับข้อมูลและข้อสมมุติ ทักษะในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดหลาย ๆ แนวความคิด

4.3 การวิเคราะห์หลักดำเนินการ (Analysis of Organizational Principles) เป็นความสามารถในการจัดระเบียบ การเรียบเรียงระบบว่ามีเค้าโครงสร้างอย่างไร ซึ่งอาจจะเป็นโครงสร้างที่ชัดเจนหรือมีเงื่อนงำ เช่น ความสามารถในการชี้บ่งถึงเทคนิคทั่วไปที่ใช้ในการโฆษณา หรือการชักชวน

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถในการผสมผสานส่วนย่อยเข้าเป็นเรื่องราวเดียวกัน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการทำงาน การจัดระเบียบเรียง และผสมผสานให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นนั้นต้องดัดแปลงปรับปรุงของเก่าให้ดีขึ้นมีคุณภาพสูงขึ้น จำแนกเป็น 3 ระดับ คือ

5.1 การสื่อสารถ่ายทอดความคิด (Production of a Unique Communications) เป็นความสามารถในการถ่ายทอดของผู้เขียน หรือผู้พูดที่พยายามจะถ่ายทอดแนวคิด ความรู้สึก และหรือประสบการณ์ไปสู่ผู้อื่นให้เข้าใจความหมายตรง เช่น ความสามารถในการบอกเล่าประสบการณ์ส่วนตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทักษะในการเขียนสามารถจัดเรียงเรียงแนวความคิด และเขียนถ่ายทอดออกมาได้อย่างดีเลิศ

5.2 การวางแผนงานหรือเสนอโครงการดำเนินการ (Production of Plan, or Proposed Set of Operation) เป็นความสามารถในการวางแผน หรือเสนอโครงการดำเนินการตามเงื่อนไข และข้อมูลที่กำหนดให้ เช่น สามารถเสนอวิธีการทดสอบสมมุติฐาน สามารถวางแผนการสอนในสถานการณ์ที่กำหนดให้

5.3 การประสานความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นนามธรรม (Derivation of Set of Abstract Relation) เป็นความสามารถในการพัฒนากลุ่มความสัมพันธ์ที่เป็นนามธรรมกับทั้งจัดหมวดหมู่ หรืออธิบายข้อมูล หรือปรากฏการณ์ส่วนย่อย หรือการอนุมานแผนงานที่วางไว้ และความสัมพันธ์ของข้อเสนอ หรือสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทน เช่น ความสามารถในการตั้งสมมุติฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์องค์ประกอบได้อย่างเหมาะสม และเปลี่ยนแปลงสมมุติฐานไปตามองค์ประกอบและการพิจารณาสิ่งใหม่ได้ ความสามารถที่จะทำการสรุปอ้างอิง หรือค้นพบหลักการทางคณิตศาสตร์

6. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการตัดสินเกี่ยวกับคุณค่าของสิ่งของหรือวิธีการซึ่งกำหนดให้การตัดสินทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพจะต้องมีเกณฑ์ที่เหมาะสมที่ใช้เป็นมาตรฐานในการประเมิน เกณฑ์อาจจะได้มาจากนักเรียนเอง หรือกำหนดขึ้นไว้ก็ได้ ซึ่งจำแนกเป็น 2 ระดับ คือ

6.1 การตัดสินใจโดยใช่เกณฑ์ภายในเหตุการณ์ (Judgements in Terms of Internal Evidence) เป็นความสามารถในการตัดสินเหตุการณ์หนึ่งโดยใช่เนื้อหาสาระของภายในเหตุการณ์นั้นเป็นเกณฑ์ตัดสินได้อย่างถูกต้อง แม่นยำ มั่นคง เช่น สามารถที่จะระบุสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลที่แท้จริงได้

6.2 การตัดสินโดยใช่เกณฑ์ภายนอก (Judgements in Terms of External Criteria) เป็นความสามารถในการตัดสินเหตุการณ์หนึ่ง โดยนำไปเทียบกับเกณฑ์ภายนอกที่เลือกมาและเป็นที่ยอมรับในสังคมแล้ว เช่น การเปรียบเทียบทฤษฎีหลักการสรุปอ้างอิง และข้อเท็จจริงกับวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกัน

การเรียนรู้ด้านเจตพิสัย (Affective Domain)

คำว่า "พฤติกรรมด้านเจตพิสัย" นั้นได้มีผู้ให้ความหมายไว้ เช่น

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2526) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "พฤติกรรมเจตพิสัย หมายถึง ความสนใจ ความรู้สึก ท่าที ความชอบหรือไม่ชอบ การให้คุณค่า การรับการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงค่านิยมที่ยึดถืออยู่"

วัลลภ กันทรพิชัย (2528) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "พฤติกรรมด้านเจตพิสัย หมายถึง พฤติกรรมที่เกี่ยวกับอารมณ์ หรือความรู้สึก ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างสมขึ้นจนเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างคุณลักษณะ หรือบุคลิกภาพของบุคคล"

พฤติกรรมด้านเจตพิสัย (Affective Domain) ที่ บลูม (Bloom) แครธวอล (Krathwohl) และมาเซีย (Masia) ได้ศึกษาสรุปว่า พฤติกรรมด้านเจตพิสัยเกิดจากการเรียนรู้ทางด้านจิตใจแล้วแสดงออกมาในรูปของค่านิยม ความสนใจ ความซาบซึ้งและการปรับตัว ขบวนการเรียนรู้เริ่มจากการรับรู้สิ่งแวดล้อมก่อน หลังจากนั้นบุคคลจะมีปฏิกริยาโต้ตอบกับสิ่งแวดล้อมในรูปแบบของความสนใจ เมื่อมีผลปรากฏออกมาอย่างไรก็ตามจะนำไปสร้างความรู้สึกต่อสิ่งนั้น ๆ และพัฒนาต่อไปเป็นค่านิยมต่าง ๆ เพราะเห็นในคุณค่าจนเกิดความซาบซึ้ง ค่านิยมในระยะแรกจะไม่มีความสัมพันธ์กัน แต่กระบวนกรที่เกิดขึ้นภายในความรู้สึกนึกคิดของบุคคล ในระยะต่อมาค่านิยมเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะถูกนำมาพิจารณาร่วมกันเพื่อรวมเป็นระบบค่านิยมในขอบเขตที่กว้างกว่าระยะแรก หลังจากนั้นระบบค่านิยมที่แต่ละบุคคลสร้างขึ้นมา จะกลายเป็นความคิด อุดมคติ ซึ่งจะหาหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลนั้น ซึ่งหมายถึงบุคคลจะเกิดการปรับตัวให้เป็นพฤติกรรมของตนเอง

ขอบเขตด้านเจตพิสัย

ขอบเขตด้านความรู้สึกนี้เป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่เกี่ยวกับความรู้สึกปรุงแต่งทางจิตใจ เช่น ทศนคติ ค่านิยมความสนใจ การจำแนกและจัดอันดับขั้นของกระบวนการทางจิตใจ มีปัญหายุ่งยากมาก เพราะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นภายในของแต่ละบุคคล มีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนมากกว่าการเรียนรู้ทางสมอง

ลักษณะการเรียนรู้ทางด้านจิตใจเริ่มจากการรับรู้สิ่งแวดล้อม แล้วจึงเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบสิ่งแวดล้อมนั้น และขยายกลายเป็นความรู้สึกด้านต่าง ๆ จนกลายเป็นค่านิยมระดับต่าง ๆ แล้วพัฒนาต่อไปเป็นความคิดอุดมคติ ซึ่งจะ เป็นตัวควบคุมทิศทางของพฤติกรรมของคน ๆ นั้น สำหรับขอบเขตด้านนี้จำแนกเป็น 5 ระดับ เรียงลำดับขั้นก่อนหลัง ดังนี้ (Bloom, 1971)

1. การรับรู้ ความสนใจ (Receiving or Attending)
2. การตอบสนอง (Responding)
3. การเห็นคุณค่าหรือการเกิดค่านิยม (Valuing)
4. การจัดระบบคุณค่า (Organization)
5. การเกิดเป็นกิจนิสัย หรือการสร้างลักษณะนิสัยตามแบบค่านิยม

(Characterization by a Value of Value Complex)

1. การรับรู้ (Receiving or Attending) เป็นขั้นตอนของสภาพจิตใจในขั้นแรกที่จะทำให้เป็นบุคคลที่มีความไวต่อการรับรู้ จากสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งเร้า จะทำให้บุคคลสามารถเก็บเรื่องราวต่าง ๆ ได้ถูกต้องและเพียงพอ ในขั้นของการรับรู้แบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

1.1 ความตระหนัก (Awareness) หรือการรับรู้ เป็นพฤติกรรมขั้นแรกสุดของด้านเจตพิสัย ซึ่งเกือบจะคล้ายกับพฤติกรรมระดับต่ำสุดทางด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) แต่ตระหนักนั้นไม่ได้เกี่ยวกับความจำ หรือความสามารถระลึกได้ ความตระหนักนี้หมายถึง สามารถนึกคิดความรู้สึกที่เกิดขึ้นในสภาวะของจิตใจ เช่น การรู้จักความงามใน

เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ สถาปัตยกรรม เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นจิตสำนึก (Conscious) ของคนที่รู้จักอยู่แล้ว

1.2 ความยินดีหรือเต็มใจที่จะรับรู้ (Willingness to Receive) ในขั้นนี้ผู้เรียนเกิดความพึงพอใจและเต็มใจที่จะรับสิ่งที่มากระตุ้นเป็นการให้การสนใจเอาใจใส่ต่อสิ่งเร้า การตั้งใจสังเกต เช่น ตั้งใจฟังอย่างดีขณะที่ผู้อื่นกำลังพูด ตลอดจนการยอมอดทนต่อการปฏิบัติตามขนบประเพณีวัฒนธรรม และการกระทำต่อปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง

1.3 การควบคุมหรือการเลือกให้ความสนใจ (Controlled or Selected Attention) สภาวะของจิตในขั้นนี้ เป็นการแยกสิ่งเร้าออกให้เห็นความแตกต่างกันโดยความรู้สึกเป็นการควบคุมความตั้งใจ ขณะเดียวกันก็จะมีแนวโน้มที่จะไม่ให้ความสนใจสิ่งเร้าที่ไม่ชอบ พฤติกรรมขั้นนี้อาจจะแสดงให้เห็น เช่น "การฟังดนตรีแล้วสามารถจำแนกเสียง ความหมาย ความแตกต่างของอารมณ์ และความหมายที่ตนสนใจได้"

2. การตอบสนอง (Responding) ในขั้นนี้ผู้เรียนจะเริ่มมีปฏิกิริยาต่อสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่เป็นพฤติกรรมที่สูงกว่าการรับรู้ เป็นการแสดงความปรารถนาที่ผู้เรียนจะนำตนเองเข้าไปผูกพันกับเรื่องราว กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งทำให้ได้รับความพอใจจากการที่ตนได้เข้าไปมีส่วนร่วม ความรู้สึกผูกพันนี้ยังเป็นความรู้ขั้นตอนซึ่งไม่สามารถยืนยันได้แน่นอนว่าผู้เรียนมี "เจตคติ" หรือ "ค่านิยม" ในทางใดทางหนึ่งต่อสถานการณ์หรือสิ่งเร้า นั้น ๆ พฤติกรรมการตอบสนองนี้มีแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

2.1 การยินยอมตอบสนองหรือการยอมรับสิ่งเร้า (Acquiescence in Responding) เป็นการเชื่อฟัง ซึ่งอาจจะมีลักษณะที่ไม่เต็มใจแต่ยอมตามที่จะตอบสนองโดยที่การกระทำพฤติกรรมตอบสนองนั้นไม่ได้ยอมรับอย่างเต็มที่ เช่น การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย แต่ไม่ได้หมายความว่าบุคคลผู้นั้นมีพฤติกรรมทางด้านอนามัยดี การเชื่อฟังตามกฎระเบียบของสถานที่เล่น เป็นต้น

2.2 การเต็มใจที่จะตอบสนอง (Willingness Respond) ในระดับนี้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกสมัครใจตอบสนองอย่างเต็มใจ ซึ่งเป็นผลจากการเลือกกระทำเช่นนั้นโดยปราศจากการบังคับให้ตอบสนอง การรับผิดชอบที่จะปรับปรุงสุขภาพของตนเอง และความรับผิดชอบต่อสุขภาพอนามัยของบุคคลอื่น เช่น เห็นว่าการสูบบุหรี่เป็นสิ่งที่ไม่ดี เลิกสูบเพราะควันบุหรี่เป็นอันตรายของตนเอง และสุขภาพของผู้อื่น

2.3 การพอใจในการตอบสนอง (Satisfaction in Response)

พฤติกรรมขั้นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเต็มใจตอบสนองเกิดความรู้สึกพอใจ เป็นสภาวะทางอารมณ์ของบุคคลนั้นเช่น การตอบสนองทางอารมณ์ทำให้เกิดความเพลิดเพลินและสนุกสนานในด้านดนตรี ศิลปะ กีฬา และการได้อ่านหนังสือ เป็นต้น

3. การเห็นคุณค่าหรือการเกิดค่านิยม (Valuing) เป็นการแสดงออกที่เกิดจากความผูกพัน ความมีส่วนต่อผลผลิตของสังคม จนมีการยอมรับและนำเอาออกมาเป็นลักษณะของความเชื่อ (belief) พฤติกรรมของบุคคลในขั้นนี้เป็นขั้นที่บุคคลได้พัฒนา หรือปรับปรุงสิ่งที่เขาเกิดความตระหนัก ให้อยู่ในภาวะที่เขาสามารถบังคับได้ หรือเป็นสิ่งที่ เป็นของเขาอย่างแท้จริง การที่เราเห็นคุณค่าหรือมีค่านิยมต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น หมายถึงว่าสิ่งนั้นมีคุณค่าต่อตัวเอง การเห็นคุณค่า หรือมีค่านิยมนี้เกิดจากประสบการณ์ และการประเมินค่าของบุคคลนั่นเอง และขณะเดียวกันก็เป็นผลมาจากสังคมส่วนหนึ่งด้วย การเห็นคุณค่าหรือเกิดค่านิยมนี้แบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

3.1 การยอมรับในคุณค่าหรือค่านิยม (Acceptance of a Value)

เป็นการทำให้เหตุผลเพื่อรับรองคุณค่าของสถานการณ์และสิ่งเร้าที่มีคุณค่า หรือความเชื่อ หรือมีความรู้สึกยอมรับ โดยสามารถอ้างอิงตามหลักฐานได้อย่างเพียงพอ คุณลักษณะเด่นของพฤติกรรมด้านนี้อยู่ที่มีความคงที่แน่นอนที่จะตอบสนองต่อความรู้สึก หรืออารมณ์ของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งความเชื่อนี้จะมีลำดับความหมายมากน้อยแตกต่างกัน เช่น ความปรารถนาที่จะสร้างเสริมความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์

3.2 การนิยมชมชอบในคุณค่าหรือค่านิยม (Preference for a Value)

พฤติกรรมด้านนี้จะเกิดขึ้นอยู่ระหว่างการยอมรับในคุณค่าหรือค่านิยม กับการผูกมัดที่จะทำตามคุณค่าหรือค่านิยมนั้น แสดงให้เห็นถึงบุคคลนั้นว่า กำลังเต็มใจผูกพันตนเองในการที่จะติดตามเสาะแสวงหาและต้องการคุณค่านั้น ๆ เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังต่อการจัดการแสดงศิลปะ ความรับผิดชอบต่อการทำให้สมาชิกทุกคนได้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น

3.3 การผูกพันในคุณค่าหรือค่านิยม (Commitment)

พฤติกรรมที่มีความเชื่อถือ มีความแน่นอนจนเกือบจะเป็นผู้ที่มีค่านิยม (Value) แสดงให้เห็นถึงการยอมรับอย่างแน่วแน่เห็นต่อความคิดบางอย่าง เช่น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ต่อกลุ่ม การมีอุดมการณ์ของประชาธิปไตย การเสียสละในหลักการของเหตุและผล เป็นต้น

4. การจัดระบบคุณค่า (Organization) เมื่อบุคคลเกิดการเห็นคุณค่า หรือ เกิดค่านิยมแล้ว ก็จะมีการพิจารณาและรวบรวม แล้วจัดคุณค่าให้มีระบบ เป็นการเห็นความ สัมพันธ์ของคุณค่านี้แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

4.1 การสร้างแนวความคิดของคุณค่า หรือสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับคุณค่านั้น (Conceptualization of Value) พฤติกรรมในขั้นนี้เป็นการแสดงให้เห็นคุณค่าในสิ่ง ที่เขาจะยึดถือ เช่น การพยายามพิสูจน์หาลักษณะของศิลปะที่ตนเองชอบ การอนุรักษ์ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

4.2 การรวบรวมระบบคุณค่าหรือการจัดระบบคุณค่าให้เป็นระเบียบ (Organization of a value system) ในขั้นนี้เป็นการนำเอาคุณค่าในสิ่งที่ยึดถือมาหา ความสัมพันธ์ เพื่อสร้างเป็นลักษณะคงที่แน่นอนแล้วจะกำหนดแนวคิด หรือปรัชญาของชีวิต คล้าย ๆ กับการเกิดพฤติกรรมในการบูรณาการ (Integration) จากการเห็นคุณค่า เช่น การเห็นกับประโยชน์ส่วนตัว เป็นต้น

5. การเกิดเป็นกิจนิสัย หรือการสร้างลักษณะนิสัยตามแบบค่านิยมที่ยึดถือ (Characterization by a Value or Value Complex) ในขั้นนี้บุคคลจะจัดระบบ คุณค่าหรือจัดค่านิยมที่มีอยู่แล้วเข้าด้วยกัน เป็นลักษณะคงที่แน่นอน คุณค่าที่ได้จากการจัดระบบ นี้จะเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของแต่ละบุคคล เป็นการปรับตัวให้เกิดการบูรณาการ (Integration) เกี่ยวกับค่านิยม ความเชื่อ ความคิด และเจตพิสัยที่สร้างพฤติกรรม อัน เป็นนิสัยประจำตัวของแต่ละบุคคล ซึ่งการสร้างคุณค่าเหล่านี้จะเรียงลำดับจากดีที่สุดถึงน้อย ที่สุด ซึ่งมีความเชื่อว่าบุคคลจะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ โดยมีผลมาจากการยึดในคุณค่า หรือ ค่านิยมที่รับเอาไว้ พฤติกรรมขั้นนี้แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

5.1 การสร้างข้อสรุปหรือมีหลักยึด (Generalized set) พฤติกรรมใน ขั้นนี้จะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่จะช่วยให้บุคคลสามารถจัดลำดับเกี่ยวกับเรื่องราวของตน ที่จะ แสดงออกบางอย่าง พฤติกรรมนี้มีความสำคัญต่อบุคคล ในการกำหนดหลักการทั่วไปของการ แก้ปัญหา หรือควบคุมปัญหาต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลนั้น เช่น ความพร้อม ที่จะตัดสินใจปัญหา โดยคำนึงถึงผลที่เกิดตามมาในสถานการณ์นั้น ๆ

5.2 การแสดงลักษณะนิสัย (Characterization) พฤติกรรมขั้นนี้เป็นจุดสุดยอดของ Internalized process ซึ่งแสดงให้เห็นหรือสังเกตได้โดยบุคคลอื่น การแสดงลักษณะนี้ค่อนข้างจะถาวร คือ เป็นการสร้างลักษณะที่รวมเอาทุกสิ่งทุกอย่าง นามามาเป็นจุดใหญ่ที่สำคัญของลักษณะนิสัยที่สมบูรณ์ เช่น การมีปรัชญาชีวิต การมีความซื่อสัตย์ ความมีเหตุผลเชิงจริยธรรม เป็นต้น

นอกจากนี้ บลุ่ม และคณะ ยังได้แสดงให้เห็นช่วงระดับของการเกิดความสนใจ ความซาบซึ้ง เจตคติและค่านิยม ดังแผนภาพ

แผนภาพระดับชั้นการเกิดพฤติกรรมด้านเจตพิสัย

ค ว า ช ม	1.1 ความตระหนัก	1. การรับรู้
	1.2 ความยินดีที่จะรับรู้	
	1.3 การควบคุมหรือการเลือกให้ความสนใจ	
า ส บ น ช ี ง จ	2.1 การยินยอมตอบสนอง	2. การตอบสนอง
	2.2 การเต็มใจที่ตอบสนอง	
	2.3 ความพอใจในการตอบสนอง	
ค่า เจ น ิต ย ค ม ติ	3.1 การยอมรับค่านิยม	3. การเกิดค่านิยม
	3.2 การนิยมชมชอบในค่านิยม	
	3.3 การผูกมัดในค่านิยม	
-----	4.1 การสร้างแนวคิดของค่านิยม	4. การจัดคุณค่า
	4.2 การจัดระบบคุณค่า	
-----	5.1 การวางหลักทั่วไป	5. การสร้าง ลักษณะนิสัยตามแบบ ค่านิยมที่ยึดถือ
	5.2 การแสดงลักษณะนิสัย	

การเรียนรู้ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain)

ขอบเขตด้านทักษะพิสัยนี้ เป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่เกี่ยวกับความสามารถ และทักษะในการใช้กล้ามเนื้อ หรือกิจกรรมที่ต้องอาศัยการประสานงานกับประสาทที่ควบคุม กล้ามเนื้อด้วย ได้จำแนกเป็น 7 ระดับ คือ

1. การรับรู้ (Perception)
2. สภาพพร้อมที่จะทำสิ่งต่าง ๆ (Set)
3. การตอบสนองตามการชี้แนะ (Guided Response)
4. ความสามารถด้านกลไก (Mechanism)
5. การตอบสนองสิ่งซับซ้อน (Complex Overt Response)
6. ความสามารถในการดัดแปลงสิ่งต่าง ๆ ให้เหมาะสม (Adaptation)
7. ความสามารถในการริเริ่ม (Origination)

1. การรับรู้ (Perception) เป็นขั้นแรกของการกระทำทางกล้ามเนื้อ เป็น กระบวนการของการรับรู้ในรูปวัตถุสิ่งของ คุณภาพ หรือความสัมพันธ์ของประสาทสัมผัส จำแนกเป็น 3 ระดับ คือ

1.1 การกระทบของสิ่งเร้าต่อประสาทสัมผัสด้านต่าง ๆ คือ (Sensory Stimulation-Impingement of a stimulus upon one or more of the sense organs)

1.1.1 การฟัง (Auditory Hearing)

1.1.2 การเห็น (Visual) เกี่ยวกับภาพความคิด หรือภาพความนึกคิดที่ผ่านทางตา

1.1.3 การสัมผัส (Tactile) เป็นการสัมผัสทางกาย

1.1.4 การลิ้มรส (Taste) เป็นการรับรู้รสทางปาก

1.1.5 การดมกลิ่น (Smell) เป็นการรับรู้กลิ่นผ่านทางประสาทจมูก

1.1.6 กล้ามเนื้อสัมผัส (Kinesthetic) เกี่ยวเนื่องกับการรู้สึกจากการทำงานของอวัยวะสัมผัสในกล้ามเนื้อ เอ็นในร่างกายและข้อต่อต่าง ๆ เช่น มีความไวต่อการฟังเสียง

1.2 การเลือกวิถีทางที่ควรดำเนินการ (Cue Selected) เป็นการตัดสินใจเลือกวิถีทางที่จะปฏิบัติให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการที่จะปฏิบัติ โดยอาศัยความรู้ และประสบการณ์ที่ได้ประสบมา เช่น การรู้ถึงวิธีการเล่นฟุตบอล

1.3 การแปล (Translation) การแปลจะเกี่ยวข้องกับการสังเกตเห็นกริยาอาการในการกระทำของกล้ามเนื้อ ซึ่งเป็นกระบวนการตัดสินใจความหมายของวิถีทางที่เลือกปฏิบัติจะเกี่ยวข้องกับการแปลสัญลักษณ์ ซึ่งอาจเป็นภาพหรือข้อเตือนใจของบางสิ่งบางอย่าง หรือเป็นแนวคิด ซึ่งเป็นผลจากการใช้วิถีทางปฏิบัติการแปลทางประสาทสัมผัสในขั้นนี้จะมีผลสะท้อนกลับ (Feedback) เช่น ความสามารถที่เกี่ยวกับดนตรีที่ใช้ได้นรา

2. สภาพพร้อมที่จะทำสิ่งต่าง ๆ (Set) เป็นการเตรียมพร้อมปรับตัวให้เข้ากับการกระทำหรือประสบการณ์ การเตรียมพร้อมนี้มีอยู่ 3 ด้าน คือ

2.1 การเตรียมทางสมอง (Mental Set) เป็นความพร้อมทางด้านความรู้ในสิ่งที่จะกระทำก่อนหลังได้แก่สามารถในการรู้วิธีการจำแนก เช่น ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนในการจัดตั้งโต๊ะ

2.2 การเตรียมทางร่างกาย (Physical Set) เป็นความพร้อมในการปรับตัวทางร่างกายเพื่อใช้ปฏิบัติซึ่งเกี่ยวข้องกับการเตรียมอวัยวะสัมผัส ได้แก่ การเพ่ง ความสนใจไปยังประสาทสัมผัสและท่าทาง หรือการจัดวางตำแหน่งของอวัยวะในร่างกาย เช่น การวางท่าเตรียมสกีไว้อ่อนได้ถูกต้อง

2.3 การเตรียมทางอารมณ์ (Emotional Set) เป็นความพร้อมทางความรู้สึก เช่น ทศนคติในทางบวกต่อสิ่งที่จะปฏิบัติ มีความเต็มใจที่จะปฏิบัติ

3. การสนองตอบตามการชี้แนะ (Guided Response) เป็นขั้นแรกในการพัฒนาทักษะ โดยเน้นหนักไปที่ความสามารถในทักษะที่ซับซ้อนกว่า การสนองตอบตามการชี้แนะเป็นพฤติกรรมที่ประจักษ์ชัดภายใต้การชี้แนะของครู หรือการตัดสินใจของตัวเองตามเกณฑ์หรือรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง ความพร้อมที่จะสนองตอบเป็นสิ่งแรกที่จะต้องมาก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้ได้พฤติกรรมที่ประจักษ์ชัด หรือการเลือกการสนองตอบได้อย่างเหมาะสม การเลือก การสนองตอบ หมายถึง การตัดสินใจว่าจะสนองตอบอย่างไรจึงจะเป็นที่พอใจ จำแนกเป็น 2 ระดับ คือ

3.1 การเลียนแบบ (Imitation) เป็นการตอบสนองต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยการสังเกตจากการปฏิบัติของผู้อื่น เช่น การเดินตามจิ้งหะที่มีผู้สาธิตให้ชม

3.2 การลองผิดลองถูก (Trial and Error) เป็นการสนองตอบหลาย ๆ วิธี ตามแต่เหตุผลจนกระทั่งประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ซึ่งจะช่วยทำให้ทำงานได้สำเร็จและมีประสิทธิภาพ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นการเรียนรู้ การสนองตอบหลาย ๆ วิธี โดยเลือกเอาวิธีที่เหมาะสมมาใช้ โดยอาศัยอิทธิพลของการให้รางวัลและการทำโทษเข้าช่วย เช่น หลังจากทดลองมาหลาย ๆ แบบแล้วจึงได้สินใจว่าควรจะต้องทำอะไรก่อนหลังบ้าง จึงจะทำให้สามารถทำความสะอาดห้องได้ดี

4. ความสามารถด้านกลไก (Mechanism) การสนองตอบเพื่อเรียนรู้จะกลายเป็นนิสัย พฤติกรรมระดับนี้ผู้เรียนสามารถล้มฤทธิ์ผลในการปฏิบัติอย่างเชื่อมั่น และมีประสิทธิภาพสูงการสนองตอบอาจมีความซับซ้อนมากขึ้น จึงอาจต้องอาศัยรูปแบบในการปฏิบัติ เช่น ความสามารถในการจัดส่วนผสมในการทำขนมเค้ก

5. การตอบสนองสิ่งที่ซับซ้อน (Complex Overt Response) ชั้นนี้แต่ละคนสามารถเคลื่อนไหวและปฏิบัติสิ่งที่ซับซ้อนได้เพราะว่ามีรูปแบบการเคลื่อนไหวที่ต้องการ และมีทักษะในการทำงาน สามารถทำงานได้อย่างคล่องแคล่วและมีประสิทธิภาพ โดยใช้เวลาและพลังงานน้อยมาก จำแนกเป็น 2 ระดับ คือ

5.1 การจำแนกสภาพที่ไม่ประจักษ์ชัด (Resolution of Uncertainty) ไปเป็นการกระทำได้อย่างคล่องแคล่วตามลำดับขั้น และกระทำด้วยความมั่นใจ เช่น ทักษะในการใช้เครื่องมือช่าง ทักษะในการจัดและใช้เลื่อย

5.2 การปฏิบัติได้อย่างอัตโนมัติ (Automatic Performance) ในระดับนี้แต่ละคน สามารถทำงานผสมผสานทักษะในด้านต่าง ๆ ได้อย่างง่ายดาย และบังคับกล้ามเนื้อได้ เช่น ทักษะในการเล่นไวโอลิน

6. ความสามารถในการดัดแปลงสิ่งต่าง ๆ ให้เหมาะสม (Adaptation) เป็นการเปลี่ยนแปลงท่าทางต่าง ๆ เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหาใหม่ ๆ ตามความ

ต้องการสนองตอบทางร่างกาย เช่น พัฒนาการเดินร่าแบบสมัยนิยม โดยอาศัยทักษะความสามารถในการเดินร่าที่เคยเรียนมาก่อน

7. ความสามารถในการริเริ่ม (Origination) เป็นการชักนำเนื้อเคลื่อนไหว หรือวิธีใช้ส่วนประกอบอื่นปฏิบัติด้วยความชำนาญ จากความเข้าใจทักษะและความสามารถในการพัฒนาขอบเขตด้านทักษะ เช่น การสร้างสรรค์การเดินร่าแบบสมัยนิยม

ในช่วงที่ผ่านมาได้มีการตระหนักถึงผลของรูปแบบรายการโทรทัศน์ที่มีต่อการเรียนรู้ของเยาวชนในด้านต่าง ๆ เพราะโทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อเยาวชนมาก เนื่องจากเยาวชนเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาพัฒนาการทางจิตภาวะยังไม่เต็มที่ โทรทัศน์จึงมีผลด้านการเปลี่ยนแปลงตลอดจนการแสดงออกทางอารมณ์ รูปแบบรายการโทรทัศน์เป็นตัวสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ และมีส่วนช่วยให้รายการโทรทัศน์มีความน่าสนใจติดตามชมยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ ได้ดี และนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความสามารถในการแสดงพฤติกรรมเหล่านั้นได้ เช่น การเรียนรู้ด้านความคิดที่เกิดจากสติปัญญา การเรียนรู้ด้านจิตใจ ทศนคติ อารมณ์ต่าง ๆ และการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับทักษะทางกล้ามเนื้อหรือการเคลื่อนไหว ผู้ปกครองเป็นบุคคลหนึ่งที่ใกล้ชิดเยาวชนที่จะเสนอแนะ หรือให้คำแนะนำเกี่ยวกับการชมรายการโทรทัศน์ และผู้ผลิตรายการก็เป็นบุคคลสำคัญในการที่จะผลิตรายการที่ดีและตรงกับความต้องการของกลุ่มผู้ชม รวมทั้งมีแนวคิดที่จะผลิตรายการได้ดี ดังนั้น จึงจำเป็นต้องศึกษาถึงรูปแบบรายการโทรทัศน์การศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเยาวชน โดยจำแนกตามระดับการเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัย เจตพิสัย และทักษะพิสัย เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการเลือก หรือผลิตรายการโทรทัศน์การศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเยาวชน และกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของรูปแบบรายการโทรทัศน์การศึกษาที่มีผลต่อการเรียนรู้